

BOŠNJAČKI GLAS

INFORMATIVNO GLASILO BNZH

OŽUJAK/TRAVANJ 2025.

BROJ 89

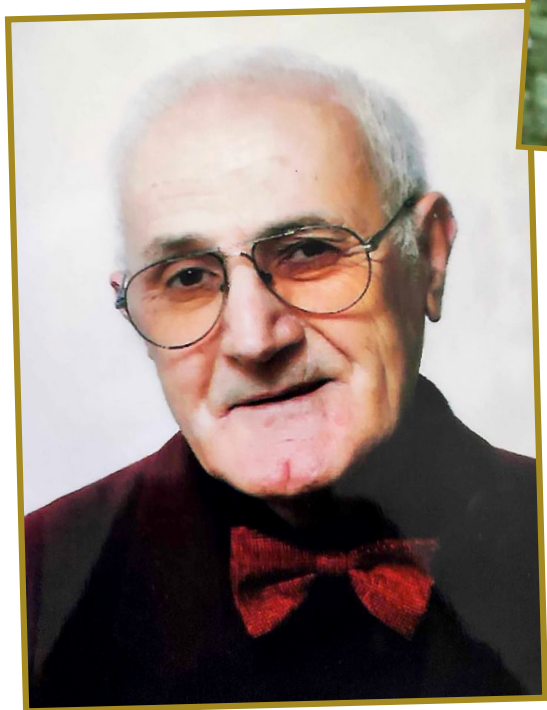
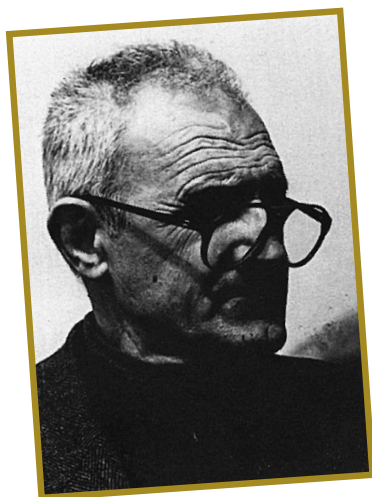
ISSN: 1846-3215

Midhat Ajanović Ajan

- ✱ **KULTURNA AUTONOMIJA** Koliko € je dovoljno
- ✱ **ZLATKO DIZDAREVIĆ:** Nismo znali kakvi ste bili onda, a vidi nas danas
- ✱ **FEĐA ŠHOVIĆ/RAUL MIROVICH:** (Bileća, BiH, 16. 3. 1930. – Dubrovnik, 1. 2. 2025.) Pisac koji daje glas malim ljudima u velikim vremenima
- ✱ **KULTURA** Urbane priče Sejle Kerović i Aldemara Ibrahimovića; Ibrahim Kajan „Samo prolaznik - autobiografski fragmenti“; Alija Nametak, sabrana djela
- ✱ **DOGAĐANJA** Dan nezavisnosti BiH; izložbe; Dan Tuzle u Zagrebu; koncerti

Izvori: mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije;
HRT; Internet; društvene mreže

Kulturna autonomija i €

Mrežno izdanje HRVATSKE ENCIKLOPEDIJE kaže: „**kulturna autonomija**, pravo na očuvanje i njegovanje kulturnog identiteta i tradicije u smislu posebnosti jezika, vjeroispovijesti, povijesnog pamćenja i drugih obilježja pojedinih manjinskih, odnosno nacionalnih ili etničkih zajednica u sklopu višenacionalnih država. Utvrđena je Međunarodnim sporazumom o građanskim i političkim pravima iz 1976. Ostvaruje se preko posebnih škola ili nastavnih programa i predmeta, kulturnih organizacija i aktivnosti, medija ili odgovarajuće zastupljenosti u medijima, te javne dvojezične ili višejezične komunikacije. Kulturna autonomija najčešće se odnosi na mrežu kulturnih institucija, dok u nekim slučajevima prerasta u teritorijalnu autonomiju (npr. Katalonija u Španjolskoj, švedska zajednica u Finskoj). U starim carstvima postojali su oblici autonomije vjerskih manjina (npr. millet sustav u Osmanskome Carstvu za židovsku, armensku i grčku zajednicu). U XIX. i XX. st. kulturna autonomija činila je osnovu nacionalnih pokreta za oslobođenje ili otcepljenje i uspostavu samostalnih država. Danas je ona značajno dostignuće demokratske politike »pozitivne diskriminacije« u suvremenim multietničkim društvima.“

Umjetna inteligencija sabire većinu onoga što je označeno tom sintagmom, no, naglašava: „Kulturna autonomija je **pravo nacionalne ili etničke zajednice unutar višenacionalne države da samostalno upravlja** svojim kulturnim poslovima putem posebnih škola, medija, kulturnih institucija i jezika, kao i kroz javnu dvojezičnu ili višejezičnu komunikaciju.“

I naravno, poznato je kako se ona ostvaruje kroz **obrazovanje, kulturu, medije** (kroz vlastite medije ili odgovarajuću zastupljenost u javnim medijima), **jezik** (uspostavljanjem javne dvojezične ili višejezične komunikacije). Ona može biti ne-teritorijalna, kao što su organizacije i škole za manjine, ili se može razviti u oblik teritorijalne autonomije, poput Katalonije u Španjolskoj.

Ostaje upitati se može li novac (€) danas utjecati na to pravo, jer ono se odnosi i na samostalno njegovo korištenje u ostvarivanju odobrenih programa. Inače, čemu taj drugi dio sintagme, autonomija. Međutim, riječ je o vrlo osjetljivoj ravnoteži između dosegnutih standarda, točnije civilizacijske razine višenacionalnih država i onoga što upravljačke njihove strukture očekuju kada izdvajaju novac za ostvarivanje kulturne autonomije. Ali, kada vlast počne tumačiti (autonomno) doprinosi li manjinski medij „očuvanju etničkog, kulturnog i jezičnog identiteta“ te „kulturnom, društvenom i gospodarskom razvoju Republike Hrvatske“ i na temelju toga mu smanjuje novac, jer iskače i, zamislite, vrši „*utjecaj na politička kretanja u Hrvatskoj*“ – onda smo na vrlo skliskom terenu, zapravo pomalo padamo niže od ljestvice dosegnutih demokratskih standarda.

IMPRESSUM

BOŠNJAČKI GLAS Informativno glasilo Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske ISSN: 1846-3215 Izdavač **Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske** • Za izdavača **Hase Salihović** • Glavni i odgovorni urednik **Bosiljko Domazet** • Zamjenici glavnog urednika **Sead Berberović**, **Mirela Čaušević** • Fotografije **Ognjen Karabegović**, **Nikola Šolić** • Dizajn **Damir Bralić** i **Andrija Mudnić** • Prijelom i Tisak **Grafomark d.o.o.**, Zagreb • Naklada 600

Tiskano uz financijsku potporu iz Državnog proračuna RH posredovanjem Savjeta za nacionalne manjine Tekstovi koje objavljujemo izražavaju stavove samih autora, a ne redakcije ili nakladnika. Misija časopisa je prenositi mišljenja i stavove o raznolikim problemima i zbivanjima te tako pridonijeti uspostavljanju dijaloga. Šaljite nam svoje radove, tekstove i fotografije na mail **bosnjackiglas@gmail.com** Posjetite **www.bnzh.hr** i **FB Bosnjacki glas BNZH**.

Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske – raspodjela sredstava iz Državnog proračuna - Bošnjaci

Udruga	2024.	2025.	2025/2024 (%)
BNZH	33.100	33.400	0,91
BNZG	79.800	80.000	0,25
BNZ Sisak	23.500	25.500	8,51
BNZ Rijeka	22.300	30.300	35,87
BNZ Zadar	23.000	25.000	8,70
NZBI Pula	36.300	38.000	4,68
KUD Bosna Pula	30.000	38.000	26,67
KUD Nur Sisak	43.500	47.500	9,20
KUD Sevdah Zagreb	65.900	67.500	2,43
KUD Ljiljan Drenovci	22.800	24.000	5,26
SABAH	117.500	118.000	0,43
Preporod Dubrovnik	23.000	25.500	10,87
Mladi PGŽ	10.900	12.000	10,09
BNZ Pula	16.900	20.500	21,30
BNZ Buzet	29.500	32.000	8,47
KDB Preporod Split	21.500	22.500	4,65
KUD Kršanski ljiljani, Potpićan	8.000	11.000	37,50
BNZ Rovinj	0	4.000	
NZB Vodnjan	8.000	8.000	0,00
KUD Đulistan Labin	8.000	11.000	37,50
BNZ Labin	0	4.000	
KUD Sevdah Rijeka	12.000	14.000	16,67
KUD Vodnjan	10.000	12.000	20,00
BNS (Bošnjački nacionalni savjet)	13.000	30.500	134,62
KUD Ljiljan Zadar	5.500	5.500	0,00
BNV (Bošnjačko nacionalno vijeće)	-	53.500	
UKUPNO BOŠNJACI	664.000	793.200	19,46
UKUPNO BNZ	218.000	232.200	6,51
UKUPNO SAVJET	9.706.057	11.000.000	13,33

Za detaljniju analizu potrebno je usporediti iznose dodijeljene barem u posljednjih pet godina, no, možda je zanimljivo vidjeti kako se % iznosa u 2025. znatno povećao u odnosu na godinu prije, a pritom su uključeni i neki novi akteri i programi. Naravno, to može razveseliti članove niza bošnjačkih udruga i ukupno svih manjina. Primjerice, za ovu je godinu „predloženo da se sredstvima Državnog proračuna (su)financira ostvarivanje programa kulturne autonomije, bilateralnih programa kao i programa za stvaranje pretpostavki za ostvarivanje kulturne autonomije nacionalnih manjina u ukupnom iznosu od 11.347.072 €, što u odnosu na 2024. predstavlja povećanje za 1.293.943 € odnosno za 12,9 %.“ K tome, manifestacija **Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj** (održavana do 2008. kada je prekinuta) održat će se 30. studenoga 2025. godine u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog.

Enver Palalić - knjiga „Travnik u retrovizoru“ i izložba fotografija

U Kulturno-informativnom centru Ambasade Bosne i Hercegovine u Zagrebu 28. siječnja 2025. predstavljena je knjiga „Travnik u retrovizoru“ te otvorena izložba fotografija „Gradovi rođenja, odrastanja i inspiracija Ive Andrića“ autora Envera Palalića.

Fotografije su svojevrsni slikovni vremeplov Travnika i Višegrada, dva bosanskohercegovačka grada za koje je pisac Ivo Andrić bio posebno vezan. Izložene fotografije tek su manji dio iz velike zbirke fotografija ova dva grada, nastale sakupljanjem starih fotografija ili autorovim fotografiranjem.

Knjiga "Travnik u retrovizoru" vodič je po vezirskom gradu, zapis o njegovim ljudima koji su svojim načinom života, duhovnim šarmom ili profesionalnim angažmanom ostavili trag u životu grada na Lašvi. Pored teksta, posebnost ove knjige su i fotografije, od kojih je većinu uradio sam autor. O izloženim fotografijama te o knjizi, govorio je Ivan Zec, Travničanin sa zagrebačkom adresom, autor više knjiga koje se bave historijom Travnika i okolice.

Autor knjige i fotografija prikazanih na izloži, Enver Palalić, rođen je u Travniku. Fotografija i fotoografski aparat obilježili su njegovu cijelu profesionalnu karijeru dulju od tri desetljeća. Autor je više samostalnih izložbi fotografija, na kojima prevladavaju bosanski i zagrebački te istarski motivi.

Izložba "Dreaming of dreaming" autorice Fadile Šaćiragić

Ambasadorica Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj Elma Kovačević-Bajtal otvorila je 18. veljače 2025. u Kulturno-informativnom centru Ambasade Bosne i Hercegovine u Zagrebu retrospektivnu izložbu DREAMING OF DREAMING autorice Fadile Šaćiragić.

Fadila Šaćiragić je umjetnica osebujnog izraza na likovnoj sceni. Svoj raskošni umjetnički talent izražava i kroz modni dizajn i kostimografiju. Modni dizajn oplemenjen je snažnim osjećajem tradicionalnog.

Fadila Šaćiragić

je umjetnica osebujnog izraza na likovnoj sceni. Svoj raskošni umjetnički talent izražava i kroz modni dizajn i kostimografiju. Modni dizajn oplemenjen je snažnim osjećajem tradicionalnog.

"Kad se malo bolje zagledam u dubinu svoje duše, ime za moju inspiraciju je ljubav. Dok radim, esenciju ljubavi prenosim na platno, koje kasnije nastavlja život bez mene", istakla je Fadila Šaćiragić.

Svoje radove izlagala je u Austriji, Italiji, Crnoj Gori, Egiptu, Srbiji, kao i u više gradova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Svečani koncert povodom Dana nezavisnosti BiH

Povodom 33. godišnjice nezavisnosti Bosne i Hercegovine, Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Siska i Sisačko-moslavačke županije organiziralo je svečani koncert, 25. februara/veljače 2025. u Domu INA Rafinerije nafte u Sisku. Koncert je održan uz financijsku potporu Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

Svečanosti su prisustvovali: u ime domaćina **Mihael Jurić**, zamjenik župana Sisačko-moslavačke županije;

saborski zastupnik **Marko Kričko**, saborska zastupnica i gradonačelnica Grada Siska **Kristina Ikić Baniček**, državni tajnik **Domagoj Orlić**; ministri savjetnici u Ambasadi BiH u RH **Sanja Eminović** i **Zoran Perković**, kao i predstavnici niza bošnjačkih udruga i saveza. Uzvanike i sve prisutne pozdravio je **Asim Kulenović**, predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Siska.

Poslije izvođenja himni Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koncert je otvorio **Mehmed Goražda**, poznati pjevač sevdalinki, izvedbom pjesme *Bosno moja poharana*, potom ženski pjevački zbor SEVDE, koji u Sisku djeluje od 2009. godine, izvedbom pjesama *Bosno moja* i *Zemlja moja*.

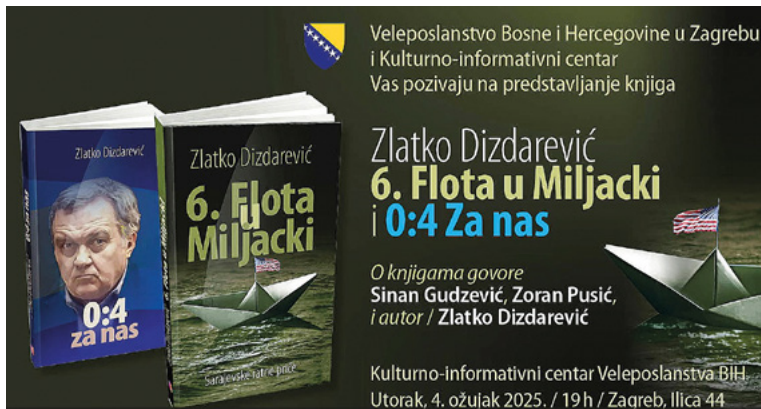
U nastavku svečanosti, zajedničkim interpretacijama sevdalinki, nastupili su flautom i glasom **Sonja i Abdulah Alija Bećirećević** te članice ansambla **L.I.P.E.** koje na ovim područjima djeluju od 1992. otkad BiH slavi neovisnost, a potom je mnoge u publici svojom izvedbom dirnuo daroviti harmonikaš **Pavao Anić**.

Završnicu svečanosti obilježio je nastup zbora i orkestra **Ansambla BOSANA** iz Zagreba koji je prije četvrt stoljeća, zajedno sa suprugom Zdenkom, osnovao Fuad Ahmetspahić, a danas je umjetnički voditelj i dirigent **Ivan Buljan** te voditelj orkestra **Edin Džaferagić**.

Nismo znali kakvi ste bili onda, a vidi nas danas (Zlatko Dizdarević: “6. Flota u Miljacki” ; “0 : 4 za nas”)

U Kulturno-informativnom centru Ambasade Bosne i Hercegovine u Zagrebu, 4. ožujka 2025. predstavljene su knjige *6. Flota u Miljacki* i *0 : 4 za nas* Zlatka Dizdarevića, uglednog novinara, publicista i bivšeg ambasadora Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj i Kraljevini Jordanu, objavljene u okviru edicije *Mala biblioteka* izdavačke kuće Art Rabic iz Sarajeva.

Riječ je o izboru tekstova i priča koje je iz opkoljenog Sarajeva, za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, Dizdarević pisao za Slobodnu Dalmaciju te Feral Tribune.

Uz autora, u predstavljanju su sudjelovali **Zoran Pusić**, predsjednik Antifašističke lige Hrvatske i **Sinan Gudžević**, književnik, pjesnik, i prevoditelj, dok je večer, izvedbom dvije sevdalinke, uvećao **Abdulah Bećirević Alija** uz pratnju **Sonje Kušec Bećirević** na flauti.

Izabrani tekstovi u knjizi *6. Flota u Miljacki*, pisani u ratno doba, a objavljeni u današnje vrijeme, nisu tu tek radi podsjećanja na to tko smo i kakvi smo bili onda, već i stoga što nam pokazuju koliko se ondašnji događaji ponavljaju danas na najgori način mnogim drugima u svijetu, rekao je Zlatko Dizdarević na predstavljanju.

Feral Tribune je 1996. objavio izbor Dizdarevićevih ratnih zapisa pod naslovom 4:0 ZA NAS. Rezultat je to utakmice odigrane 1994. na stadionu Koševo, kada je tim rezultatom sarajevski tim pobijedio selekciju Unprofora, uz navijanje oko 15 tisuća Sarajlija, dok je cijeli spektakl uvećao i Orkestar britanske garde koji je tim povodom došao u Sarajevo.

Međutim, današnji naslov je promijenjen u *0 : 4 za nas*, jer sve što smo doživjeli posljednjih trideset godina je urušavanje onoga što smo bili za rata, utakmica je imala produžetak 30-ak godina i mi smo na kraju poraženi, kazao je Dizdarević.

Ovih knjiga ne bi bilo da nije današnjice ovakve kakva je, rekao je Zlatko Dizdarević i nastavio:

„Sjećam se da sam pisao za Slobodnu Dalmaciju na osnovi jednoga jeda koji je postojao kod nas, u našoj generaciji, povodom svega što se dešava. Ali posebno povodom činjenice da smo se počeli osjećati poniženi od svijeta koji nas je pratio, što politički i na kraju krajeva sasvim konkretno po ljudima koji su dolazili kroz

raznorazne formacije, vojne, političke, ovakve-onakve. Stalno je visjelo u vazduhu da smo mi samo neki ljudi druge kategorije, država i svijet druge kategorije. Onda je u jednom trenutku postalo vrlo zanimljivo pratiti reakcije, od vojnika Unprofora, naravno ne svih – moram reći da su Talijani bili najkorektniji i najbliskiji nama i po mentalitetu i načinu razmišljanja, po svemu. Kod ostalih je, da ne nabrajam, postojala jedna arogancija. I ono što je najznačajnije i među novinarima, nekima od njih koji su dolazili.

Bilo je nevjerovatnih događaja - američka top svjetska novinarka dođe u radnju jedne prijateljice koja je unatoč ratu držala radnju s nakitom, odjevnim predmetima. I novinarka šokirana, posebno jer je vidjela neki parfem u radnji i pitala otkud to u Sarajevu, kako je to moguće i da nije rata, kako to ovdje. Deset puta je to pitala i onda kad je krenula, prijateljica joj je taj parfem poklonila i rekla: „izvinite ovdje je situacija malo teška i ovo je najmanje što vam mogu dati“. Takvih je događaja bilo bezbroj. I mi smo u našem društvu prvo postajali ogorčeni i ljuti, a onda i jako cinični u odnosu na to sve skupa.

Imali smo mi jedan klub, zvali smo ga „Klub kod tri Hrvata“. To je bio neki prostor, kotlovnica u podrumu, preko puta Markala. Prvi Hrvat bila je slika Josipa Broza Tita na zidu koju smo donijeli iz neke kancelarije. Drugi Hrvat je bio Nedžad Ibrišimović, koji je, što nisam ni znao tada, završio skulpturu na Likovnoj akademiji – napravio je fantastično poprsje Josipa Broza u bijelom gipsu koje mi je poklonio. Treći Hrvat je bio Hrvoje, jedan naš prijatelj, novinar, koji je bio zadužen da bude šanker – kupovali smo neki alkohol od švercera na Markalama. I nikad neću zaboraviti, tu smo se nalazili, tu smo se sprdali na račun svijeta usred rata i na posredni način hrabrilu jedni druge, stvorili smo distancu prema tom i takvom svijetu – i bilo nam ih je žao. Došao je jednom Čedo Kisić, veliki pisac bosanskohercegovački, sjedio u čošku i slušao nas kako se sprdamo i zafrkavamo i pijemo i kad smo se na trenutak utišali, Čedo kaže: „Bože moj, što je nama lijepo“.

To su bili razlozi zbog koji sam tada pisao svoje tekstove. Međutim suštinski razlog za ponovno objavljivanje knjige s promijenjenim naslovom („0:4 za nas“) je moj sin Dražen koji je, pročitavši tu knjigu koju je ranije objavio Feral Tribune pod naslovom „4:0 za nas“, rekao: „Nismo znali

kakvi ste bili onda dok nismo ovu knjigu pogledali, a vidi nas danas“. To „vidi nas danas“ – to jeste jad i bijeda u odnosu na ono kakvi smo bili i koji smo bili onda. Dakle, ovo jesu ratne knjige i bilješke iz rata, ali možda ne bi bile objavljene da ne živimo ovo što sad živimo u odnosu na ta sjećanja. Reći ću nešto pomalo bizarno, najveću satisfakciju za ovu knjigu, za njen koncept, ono je što je izgovorio Jeffrey Sachs pred EU parlamentom 19. februara. To je najveća satisfakcija za sve što sam napisao, a povodom čega su me, prije deset, petnaest godina, sprdali okolo i govorili pogledaj šta on to piše povodom Arapskog proljeća, povodom ovoga ili onoga, ali satisfakcija su mi i oni ljudi koji su mi na ulici zahvaljivali na onome što sad tada pisao, jer to nisu mogli naći u drugim medijima. I ova je knjiga više upozorenje gdje smo, što smo i tko smo danas nego što je bilo prije trideset godina.

Knjiga naslova „6. Flota u Miljacki“ nastala je sasvim konkretno: Nama je u ratnoj redakciji Oslobođenja postajalo pomalo smiješno koliko su svjetski novinari, uključujući i našeg dopisnika iz New Yorka, svaki dan su slali najave „evo donijeli su odluku, kreću Amerikanci, kreću Ujedinjene nacije, sutra će Sarajevo biti oslobođeno“ – to je kod nas počelo da proizvodi smijeh. I nama je u jednog dana palo na pamet da na prvoj strani Oslobođenja objavimo ekskluzivnu vijest „Šesta flota uplovljava u Miljacku i parkira se kod Dva ribara“. U posljednjem trenutku pobijedila je novinarska pristojnost, ali smo to rekli našim kolporterima koji taj naslov uzvikivali po gradu. A smisao cijele priče, današnja je poruka: „Svakiom koji je u svijetu danas napadnut, koji je ponižen, teroriziran – ne vjerujte da će vam netko pomoći sa svjetskog nivoa ukoliko niste njihov interes“. Nisu ove knjige zato da kažu što je bilo onda, nego su napisane, što se mene tiče, da se pozabavimo i razmislimo o tome tko smo i kakvi smo danas.”

Zlatko Dizdarević ugledni je novinar, nekadašnji urednik lista *Oslobođenje* i ambasador Bosne i Hercegovine. Kao novinar, urednik i dopisnik s Bliskog istoka, iz Kaira, cijelo vrijeme do danas bavi se problematikom tog dijela svijeta. Svoja saznanja i iskustva sabrao je i objavio u tri knjige. Devedesetih, pored domaćih i listova iz regije počeo je pisati i za niz uglednih stranih listova, a za svoj rad dobitnik je više domaćih i međunarodnih nagrada i priznanja.

Jeffrey Sachs

(Strasbourg, 19. veljače 2025.)

U dvorani Europskog parlamenta govorio je profesor Jeffrey Sachs o hladnoj realnosti američke moći i podređenosti Europe toj politici. Na događaju pod nazivom *Geopolitika mira*, koji je organizirao bivši pomoćnik glavnog tajnika UN-a i sadašnji zastupnik u Europskom parlamentu Michael von der Schulenburg, profesor Sachs upozorio je, citirajući poznatu izreku Henryja Kissingera: „Biti neprijatelj Sjedinjenih Država je opasno, ali biti prijatelj je kobno“. Jeffrey Sachs pozvao je Europu da ima „pravu“ i neovisnu vanjsku politiku – realnu politiku koja razumije situaciju Rusije, situaciju Europe i razumije što je Amerika i za što se zalaže.

„Trumpova je administracija imperijalistička u srži. Velike sile dominiraju svijetom. Oni će raditi što hoće gdje mogu. Bit će daleko učinkovitiji od posustalog Bidena i prekinut će gubitničke projekte ondje gdje im se ne isplate. Trenutačno postoji više žarišta, poput Bliskog istoka. Ne znamo što će se dalje događati. Da je Europa imala normalnu politiku, mogla je zaustaviti rat. Mogu vam i reći kako, ali rat s Kinom isto je opcija, pa ne tvrdim da ulazimo u novo doba mira. Samo kažem da nastaje drukčija politička konstelacija u kojoj bi Europa trebala voditi vlastitu vanjsku politiku. Ne samo vanjsku politiku rusofobije, nego realnu politiku koja razumije položaj Rusije, položaj Europe i američku logiku, te nastoji izbjeći da SAD ne „okupira“ Europu – što nije nemoguće, da se razumijemo. Ne šalim se i oni se ne šale. Europi treba prava vanjska politika, a ne pristajanje da se „nađemo na pola puta“ s Trumpom... Vi ćete još dugo biti susjedi s Rusijom, zato se s njom dogovorite. Postoje stvarni sigurnosni problemi, ali buka i rusofobija ne rješavaju vaše sigurnosne probleme niti pridonose sigurnosti Ukrajine. Samo su izazvali milijun žrtava u Ukrajini, u ovom američkom avanturizmu na koji ste vi pristali - a zatim postali najglasniji pristae – i ništa se nije riješilo“.

https://www.youtube.com/watch?v=amRGMId_ZOM

Foto:
Ognjen Karabegović Ogi

U dvorani Kulturno-informativnog centra Ambasade Bosne i Hercegovine u Zagrebu, 26. ožujka 2025. otvorena je izložba fotografija "Bosna i Hercegovina i druge priče" Tončija Staničića nekadašnjeg ambasadora Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini.

Izložba fotografija „Bosna i Hercegovina i druge priče“ autora Tončija Staničića

O izloženim radovima svoj kritički osvrt dao je bosanskohercegovački i hrvatski profesionalni fotograf i pisac Zoran Filipović. Govoreći o Staničićevim fotografijama bosansko-hercegovačkih pejzaža i ljudi, kupola, crkvenih tornjeva, džamijskih minareta, starih nekropola, Filipović primjećuje da sve te fascinantne ljepote stranci lakše opažaju od nas koji živimo u Bosni i Hercegovini i kojima je sve to dio svakodnevnice.

Govoreći o svojim fotografijama autor Staničić kaže da ih vidi kao svoj subjektivni iskaz i način da se stvori samostalan estetski entitet, kod čega je stvarnost sredstvo, a sve to u potrazi za pojavnim oblicima njegovog veličanstva - svjetla.

Tonči Staničić rođen je i odrastao u Splitu gdje je diplomirao i magistrirao na Pravnom fakultetu. Tu je radio kao asistent, a zatim i kao predavač na Katedri kaznenopravnih znanosti. Od 1992. pa sve do odlaska u mirovinu 2019. zaposlenik je Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. U svojoj dugoj i bogatoj diplomatskoj karijeri, pored ostalog, bio je pomoćnik ministra i ambasador Republike Hrvatske u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Ruskoj Federaciji.

Kao fotograf imao je više samostalnih izložbi, a od 2024. godine ima svoju fotografsku stranicu na platformi Flickr, s oko 50 albuma i više od 3000 fotografija.

Foto:
Ognjen Karabegović Ogi

U galeriji Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, u zagrebačkoj Ilici, u srijedu, 2. travnja 2025. otvorena je izložba slika **URBANE PRIČE - SEJLE KEROVIĆ I ALDEMARA IBRAHIMOVIĆA**. Otvorenje izložbe uvećao je nastup zbora i orkestra Ansambla BOSANA.

Urbane priče Sejle Kerović i Aldemara Ibrahimovića

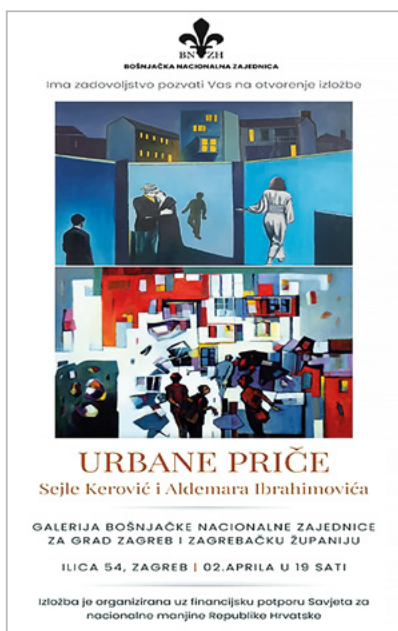
„Večeras imamo čast ugostiti izložbu dvoje umjetnika iz Crne Gore, naših sunarodnjaka iz crnogorskog dijela Sandžaka, a također, kao domaćini, ugostili smo i predstavnike Nacionalne zajednice Crnogoraca u RH“, prisutnima se obratio dr. sc. **Sead Berberović** u ime BNZ Grada Zagreba i Zagrebačke županije.

Izložbu je uvodnim riječima otvorila dr. **Anastazija Miranović**, povjesničarka umjetnosti i likovna kritičarka:

„Iako se na prvi pogled mogu učiniti nespojivim, umjetničke ispovijesti/rukopise Sejle Kerović i Aldemara Ibrahimovića povezuje esencijalna nit stvaralačkih traganja - čovjek, kao individua i kolektivitet, kao uporište/ishodište svih procesa u prirodi/svijetu koji nas okružuju, čovjek, kao zatočenih sopstvene prirode/karaktera u otuđenom/odluđenom “urbanom pejzažu”.

Također, i Aldemar i Sejla smještaju izgubljenog/nesnađenog čovjeka današnjice u specifičan urbani ambijent, u fasetiranu arhitekturu bez adrese, puštajući ga da tumara ulicama beznađa u potrazi sa sopstvom, za vlastitim samoodređenjem. Figure - lutke, ljudi - sjenke, lica - maske, metafizička atmosfera s perspektivom u nigdje, hladni/nemilosrdni urbani ambijent “udomljuje” arheptiske individue što besciljno lutaju. Ipak, tračak nade postoji - topla, vibrantna svjetlost dopire kroz prozore nekih drugih, svjetonazora, pomalo dalekih, no, prisutnih...

Autobiografsko, po svom karakteru, slikarstvo **Sejle Kerović**, predstavlja, istovremeno univerzalnu sagu o čovjeku današnjice i intimnu, ličnu ispovijest ispričanu kroz sekvence “proživljenog filma”. Sejline slike/kadrovi plijene prisnošću, zagonetnom mističnošću i amblematičnom sceničnošću. Centriranjem ženske figure u polje slike, Sejla sugerira središte pozornice - mjesto priče, drame, a time i značenja, gradeći scenografiju identiteta izoliranjem određenog motiva/prizora, apostrofirajući njegov značaj. Ujedno, gotovo da

oživljava baroknu ideju u kojoj život i realnost nisu ništa drugo do gluma i teatralnost - velika pozornica iluzija. U alegorično-simboličnom traženju sebe, metodom "neodlučnog prosuđivanja", Sejla svojim slikama donosi različita introspekcijska stanja, situacije, zagledane/zapitane predahe, memento uhvaćenog trenutka...

Slikarski opus **Aldemara Ibrahimovića** ne

dozvoljava nagle nado-gradnje - on je produkt nadovezivanja na ono predašnje, iskustveno/proživljeno što upućuje na iščekivano, sadašnje, buduće. Mikro-zavičajni svijet i poetizirani predjeli sjećanja okupiraju i "drže" umjetnika u kreativnoj pripravnosti za (samo)iskaz. Kroz permanentne odlaske i vraćanja Aldemar nas suptilno kreće vlastitim reverzibilnim "tačkama" kodiranog sistema umjetnosti. Kompozicijski konstrukt/skeleton slike ostaje nepromijenjen, višeslojni kolažni ansambli mijenjaju aktere podrške u formalnom, ne i u suštinskom smislu. I u urbanom ambijentu, Aldemarov čovjek je sjenka, maska/silueta bez lica, u pripravnosti za bijeg, s rukama u zamahu u nepoznato. Čovjek - Niko jeste/biva Svako u razuđenom/razgrađenom distopijskom svijetu, u kojem Aldemar, ipak pronalazi otvore (prozore/vrata) za nove svjetonazore, izazove i mogućnosti na raskršću osjeća(n)ja i sjećanja.

Oboma - i arhitekturi i čovjeku potrebno je suštastveno središte koje ne mora biti nužno u vidljivom, realnom okruženju. Sejla i Aldemar nam različitim izražajnim egzekucijama saopštavaju da "urbani poetik" mijenja ambijent, arhitekturu, "kulturni pejzaž" i eventualno "mentalnu geografiju", no, ne i svoju nutrinu/unutarnju prirodu. Dok god je tako, postoji nada/mogućnost da se situiramo u stamenom, čvrsto impostiranom bitku koji neće odustati od čovjeka... onog ljudskog u njemu."

Sejla Kerović rođena je u Ivangradu (Beranama) 11. veljače 1973. godine. Najranije djetinjstvo provela je u Plavu, a od pet svoje godine seli se s roditeljima u Titograd (Podgoricu). Odrastala je u umjetničkoj porodici, uz oca Huseina Bašića, književnika i majku Eminu, profesoricu književnosti. Od 2021. do 2024. godine imala je 11 samostalnih izložbi u Crnoj Gori, BiH i u Njemačkoj te sudjelovala na 6 kolektivnih izložbi u Crnoj Gori. Živi i stvara u Podgorici.

Aldemar Ibrahimović rođen je 6. studenoga 1962. godine u Rožanjama. Akademiju likovnih umjetnosti završio je u Sarajevu 1986. a postdiplomski studij na Cetinju 2013. godine. Od 2011. angažiran je kao gostujući profesor na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Član je Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore te Bosne i Hercegovine, kao i član odbora za likovne umjetnosti Crnogorske Akademija nauka i umjetnosti.

(<https://www.youtube.com/watch?v=ljqtgghwyqA&t=536s>)

Izložba slika Donata Orlića u Crnogorskom domu

„Na otoku uz more“
naziv je izložbe
akademske slikara
Donata Orlića koju je
Društvo Crnogoraca
i prijatelja Crne
Gore „Montenegro“
– Zagreb otvorilo u
Crnogorskom domu
7. travnja 2025.

Donat Orlić je prijatelj Crne Gore, rado viđen gost u Crnogorskom domu, te iznimno talentiran solo pjevač i dugogodišnji član „Pjevačkog zbora Montenegro Zagreb“.

Upravo iz tog razloga na izložbu su došli i članovi „Pjevačkog zbora Montenegro Zagreb“, koji su Donatu u čast (i zajedno sa njime) otpjevali dvije crnogorske pjesme koje su Donatu Orliću posebno drage: „Bokeljska noć“ i „Primorkinja konja jaše“. Članice zbora i Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba pripremile su crnogorske kolače, kako i priliči otvorenju ovakve izložbe.

Zahvaljujući svima na dolasku na otvorenje, predsjednik Društva „Montenegro“ **Alija Šukurica** posebno je zahvalio uzvanicima iz Ambasade Crne Gore u Republici Hrvatskoj: I. savjetniku Vladanu Žugiću i privremenom otpravniku poslova Crne Gore u Republici Hrvatskoj, ambasadoru Zoranu Jankoviću kojemu je u njegovoj dugoj i plodonosnoj diplomatskoj karijeri služba u Hrvatskoj posljednja pred odlazak u zasluženu mirovinu.

U svom govoru na otvaranju izložbe **Donat Orlić** je zahvalio svim nazočnima, a izloženi ciklus je predstavio riječima: *Osjet mora, kamenja i mirisavog bilja poticao je u meni osjećaje koje sam prenio u svoje slike. Paleta boja kojom sam to izrazio dočarava doživljaj koji nalazim u naoko običnim prizorima u prirodi. Tako se stvara sklad i sazvučje kompozicije izvedene bogatim spektrom suptilnih tonova. Ravnoteža u prirodi te ljepota i iskrenost kojima težim, neiscrpan su izvor inspiracije, bilo da slikam ili pjevam.*

Donat Orlić rođen je u Zagrebu 1971. godine u obitelji likovnih umjetnika – akademske slikarice i restauratorice Alme Orlić i akademskog kipara Ante Orlića. U Zagrebu se školovao u Školi za primijenjenu umjetnost te na Akademiji likovnih umjetnosti gdje je diplomirao 1995. u klasi Vasilija Josipa Jordana, od kada je i član HDLU. Od 1996. godine do danas skupno je izlagao na brojnim likovnim kolonijama i izložbama te na desetak samostalnih izložbi.

U Crnogorskom domu Donat Orlić izložio je slike dimenzija 50 x 60 centimetara a odabrao ih je iz svojeg ciklusa ulja na platnu koji je nastajao u vrijeme dok je boravio na svojoj djedovini na Dugom Otoku. Otuda i naziv „Na otoku uz more“. Popis izloženih radova: Mediteranski krajolik (2021.), Veli Rat (2022.), Baština (2022.), Šetnja uz more (2022.), Uz more (2022.), Zaustavljeno vrijeme (2024.), Ljeto (2018.), Crveno Polje (2022.), Tri čempresa (2018.), Uz more (2018.).

Realizaciju ovog programa financijski je pomogao Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

(izvor: <https://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr>; Tekst: Bojan Radulović; Fotografije: Bojan Radulović, Alija Šukurica, Milanka Bunčić)

Ambasada BiH organizirala manifestaciju „Dan Tuzle u Zagrebu“

Ambasada Bosne i Hercegovine u Zagrebu, u suradnji s gradom Tuzlom, organizirala je 10. travnja 2025. manifestaciju „Dan Tuzle u Zagrebu“, koja je održana Kulturno-informativnom centru Ambasade BiH u Zagrebu.

Manifestaciju je otvorila ambasadorica BiH u Republici Hrvatskoj **Elma Kovačević-Bajtal** koja je naglasila da je Tuzla iskustveno potvrđen primjer kako kontinuiran rad i zalaganje daju stvarne, vidljive rezultate. Ocijenila je značajnim i ovaj susret za još jače i čvršće povezivanje Zagreba i Tuzle.

Gradonačelnik Tuzle **Zijad Lugavić** istakao je otvorenost grada za saradnju, nove ideje i razvoj. Istaknuo je da je Tuzla grad mladih talenata i hrabrih poduzetnika. Poručio je da Tuzla ostaje otvorena za nove investitore, za sve one koji žele raditi i graditi.

Na svečanosti otvorenja govorili su i nekadašnji predsjednik Republike Hrvatske **Stjepan Mesić**, viša savjetnica gradonačelnika Grada Zagreba za međugradsku i međunarodnu saradnju **Nella Popović**, generalni konzul Republike Hrvatske sa sjedištem u Tuzli **Ivan Bandić**, gradonačelnik Koprivnice **Mišel Jakšić** te predsjednik Kantonalne privredne komore Tuzla **Nedret Kikanović**.

U okviru programa prikazan je film „Tuzla energija razvoja“, u produkciji Turističke zajednice grada Tuzle, dok je Kantonalna privredna komora Tuzla organizirala poslovne susrete tuzlanskih privrednika s predstavnicima zagrebačkih tvrtki. Privredu Tuzle na ovom događaju predstavilo je dvanaest privrednih subjekata.

U muzičkom dijelu programa nastupio je tuzlanski kantautor **Denis Hadžić**. U okviru manifestacije, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, u ZGK „Komedijska“ u Zagrebu izvedena je komična drama „Putovanje“, autora Vahida Klopčića i u režiji Midhata Kušljagića.

Tekst i fotografije:
Denis Beganović

Promocija suvremene književnosti Bosanske krajine

Projekt „Književni karavan“, pod visokim pokroviteljstvom Bosne i Hercegovine, odnosno Federalnog ministarstva raseljenih osoba i izbjeglica, a u organizaciji regionalnog Merhameta Banja Luka, Gradske knjižnice Crikvenica i predstavnika bošnjačke nacionalne manjine Grada Crikvenice, započeo je u Crikvenici, 10. travnja 2025. s ciljem održavanja u još nekoliko gradova Europske unije.

Pozdravivši prisutne, moderatorica Tea Vidučić predstavila je autoricu Dilistu Hadžimulić Međedović i promotore Jasmina Spahića, Damira Marasa i Denisa Beganovića. U muzičkom dijelu programa s nekoliko sevdalinku nastupili su riječki muzičari Ahmet Kozaragić i Andrija Herceg.

Dilista Hadžimulić Međedović u romanu „Halima“ vodi nas kroz životnu priču Halime, istovremeno oslikavajući predratno Sarajevo. Kroz Haliminu sudbinu, autorica evocira ljepotu međuljudskih odnosa, poštovanja i iskrenog prijateljstva iz prošlog vakt.

Roman nas podsjeća na vrijednosti koje smo zaboravili u modernom, virtualnom svijetu, udaljivši se jedni od drugih i od samih sebe. Stoga Halima predstavlja putokaz prema čovjeku, ljudskosti, moralnim načelima, a iznad svega, prema ljubavi kao životnoj vodilji. Njezin roman tako postaje dirljiva priča o ljubavi, obitelji, tradiciji i ljudskosti, smještena u ozračje predratnog Sarajeva, s naglaskom na važnost međuljudskih veza i moralnih vrijednosti.

Jasmin Spahić je podsjetio kako je ovo projekat države Bosne i Hercegovine i Federalnog Ministarstva raseljenih osoba i izbjeglica. „Ovaj roman nas vraća u neka vremena kada se više cijenilo i živjelo pravo prijateljstvo i suživot, vrijeme u kojem nije bilo važno tko je koje nacije, vjere i kulture. Ovaj projekat nastavljamo u još dva grada Europske unije a najvjerojatnije da ćemo napraviti promociju u Zagrebu i Ljubljani“, rekao je Spahić.

Hrvatski pjesnik, književnik i kantautor Damir Maras pročitao ulomak iz romana. Autorica romana Dilista Hadžimulić Međedović je izložila kronološki pregled nastanka svojeg djela koje je doživjelo drugo izdanje te najavila novi roman „Almas grana“ koji će uskoro ugledati svjetlo dana.

Predstavljanje knjige autobiografskih zapisa Ibrahima Kajana

U dvorani Bošnjačke nacionalne zajednice, u zagrebačkoj Ilici, 9. travnja 2025. predstavljena je knjiga autobiografskih zapisa Ibrahima Kajana pod naslovom „Samo prolaznik – autobiografski fragmenti“.

O knjizi su, uz prisustvo autora, govorili: dr. sc. **Ermina Ramadanović**, publicist i književnik **Faris Nanić** i mr. sc. **Sead Beli Husić**, dok je u glazbenom dijelu programa nastupio zbor i orkestar Ansambla **Bosana**.

„Autobiografija podrazumijeva posvemašnje pridržavanje neporecivih činjenica koje su se desile u zbilji i koje svjedočimo iz prve ruke. To je ključno određenje prizemljuje u čvrstu, stvarnosnu non-fiction prozu. Međutim, je li to baš tako? Što s datumom rođenja, o kojem ne svjedočimo iz prve ruke, ili što sa snovima za kojima putujemo kroz cijeli život? Što sa životnim detaljima koje potiskujemo ili koje iskrivljujemo, koje ne želimo i od kojih bježimo? Ili ih se, kao toliko stvari i događaja u životu, uopće više ne sjećamo – niti vjerujemo da ćemo ih se više ikada sjetiti? No, sad znam. Autobiografija je moguća ako se otvorite drugim ljudima i možete osvijestiti što ste od njih usvojili i posvojili. Otvorenost je blagotvorna“, rekao je autor Ibrahim Kajan.

Tako na autobiografsku prozu, kao književni žanr, gleda pisac Ibrahim Kajan (Mostar, 1944), znanstvenik, akademik, dramatičar, prozaist, pjesnik, esejist i putopisac – jedan od najvećih živih bosanskohercegovačkih književnika, rekao je Faris Nanić, publicist i književnik. Sve to može se pročitati u upravo promoviranoj knjizi „Samo prolaznik – autobiografski fragmenti“, u organizaciji Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju. (Izdavač: Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske – SABAH; Urednica izdanja: Šuhreta Dumanić; Recenzenti: Ermina Ramdanović i Faris Nanić).

Kako navodi recenzent Faris Nanić, Ibrahim Kajan u 40 tekstova koje je počeo bilježiti 2018. (autobiografski fragmenti započinju s godinom 1967. i pokrivaju period od četvrt stoljeća), piše: „... različite tematike i duljine, počesto više tematskim, katkada u formi dnevnika, ali baš književno, ne piše, dakle, primarno o sebi, već o

vremenu čiji je aktivni dionik bio i još jest, duboko uronjen u njegov kulturni i društveni aspekt kroz nekoliko desetljeća, od kojih su neka bila doista dramatična. Njegova je prisutnost u tim zapisima nužna baš zbog činjenice da je od 1963. kada je objavio prve pjesme, kasnije izdane u zbirci 'Arabija ljubavi', pa do danas bio sudionik, ali i inicijator, kreator društvenih i kulturnih kretanja naroda kojemu pripada, otadžbine u kojoj je rođen i domovine u kojoj živi..."

No, Kajan, za razliku od drugih, nije tek puki zapisivač, pisar u kakvoj vladarskoj kancelariji u Blagaju ili Moštama, javni bilježnik u Sarajevu ili profesor u Mostaru. On je, prije svega, strastven pisac, pisac univerzalnog profila kojem su bliski i u kojem se ostvario gotovo svaki književni rod: epika (pripovijetka, roman, putopis, esej), lirika (poezija), kao i drama. Već sami naslovi pojedinih poglavlja – odnosno tih autobiografskih fragmenata, raznorodnih krhotina života, vremena i društva – nagovještavaju što nas očekuje na stranicama ove knjige. Npr: „Tingl-tangl“ (svojedobno kulturno mjesto susreta pjesnika u Zagrebu), „Antikvarijat Matice hrvatske“, „Uništeni bošnjački pisci“ – fragment kojim Kajan otvara knjigu „Samo prolaznik“ i koji na neki način određuje duh i atmosferu knjige u cjelini.

U tom Antikvarijatu Kajan prvi put otkriva zaboravljene, do tada njemu nepoznate knjige bosanskih pisaca muslimana, koje je davno objavila Matica hrvatska. Taj susret opisuje ovako: „Najstarije, štampane prije stotinu godina, izgledale su meni, mladiću, kao da dolaze iz pretpotopnog vremena iza kojeg postoji samo tajna koja je, možda ovog trenutka u jednom svom obliku, otkrivena. Mislim da u tim trenucima nisam ništa mislio. Čula su mi bila zbrkana i blesava! Kako sam mogao i pomisliti da je to bio pronalazak artefakata umjetnine riječi, što su, na moje oči i samo za mene, izronili iz prisilnog zaborava mojih škola koje nisu htjele čuti ni riječi o ovim knjigama sa 'dna police Antikvarijata Matice hrvatske' u staroj zagrebačkoj Ilici...". Autori koje tada prvi put susreće: Osman Aziz, Edhem Mulabdić, Abdurezak Hifzi Bjelevac, Ahmed Muradbegović, Alija Nametak... „Od tada su moje blago i nosim ih, barem jednu od njih, svaki put kad putujem iz Zagreba u Mostar ili iz Mostara u Zagreb.“

Još jedan upečatljiv fragment donosi opis susreta sa skarabejom u Egiptu: „...Dok doručkujem, pomalo nepristojno, pročitavam dio eseja o skarabeju. Prvi put sam ga uživo vidio kad smo bili u oazi Hargi, kad smo se s djecom igrali koturajući se po osunčanoj strani jedne 50-metarske dine. Vidjeli smo skarabeja kako se pojavljuje iz pijeska, pokazujući da ima i svoj okrugli teret, izmet neke životinje koji će danas cijeli dan koturati i od ničega napraviti nešto. Lijepo mi je ime skarabeja u jeziku Egipta, ali nije u jeziku Bosne. Govnar! Ali, neosporno je, ima čarobnu zelenosmaragdnu boju svoje tvrde opne. Skarabej je jedan od simbola starog Egipta. Egipćani su uvijek tražili nadahnuće u prirodi, koja je za njih bila učiteljica. Jedna velika knjiga života. Sve je u prirodi, od najmanjih stanovnika do zvijezda i galaksija, skrivalo u sebi duboke istine, sve je postajalo ključem odgonetanja beskonačnog broja tajni u univerzumu..."

Bez obzira na to piše li Kajan o: lutkarima iz Bugojna (njegova drama „Katarina Kosača“ dva puta je proglašena najboljim bh. dramskim tekstom – Brčko 2003. i Zenica 2005.), Enveru Čolakoviću, Maku Dizdaru, vlastitom porijeklu, fascinaciji Egiptom, putovanju u Libiju, zapostavljenom bosanskom jeziku, uvijek u prvi plan stavlja Drugog – on je samo svjedok onoga što se dogodilo, makar i sam presudno sudjelovao u tom događaju.

(Mladen Bičanić, *Oslobođenje*, 18. 04. 2025. https://www.oslobodjenje.ba/kun/kultura/promocija-knjige-samo-prolaznik-ibrahima-kajana-svjedok-i-kreator-vremena-1036900/#google_vignette)

Predstavljena izabrana djela Alije Nametka

U Zagrebu je, 30. siječnja, u kongresnoj dvorani "H. Salim Šabić" Zagrebačke džamije održano predstavljanje projekta "Alija Nametak - Izabrana djela", podržan od strane organizatora Medžlisa islamske zajednice Zagreb, izdavačke kuće Dobra knjiga te Bošnjačke nacionalne zajednice grada Zagreba i Zagrebačke županije.

dobra knjiga

ISLAMSKA ZAJEDNICA U HRVATSKOJ
MEDŽLIS ISLAMSKJE ZAJEDNICE ZAGREB

DOBRA KNJIGA, MEDŽLIS ISLAMSKJE ZAJEDNICE ZAGREB I BOŠNJAČKA NACIONALNA ZAJEDNICA GRADA ZAGREBA I ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

pozivaju Vas na predstavljanje projekta

Alija Nametak

Izabrana djela

Učesnici:

Željko Ivanković, književnik

Izedin Šikalo, urednik Izabranih djela

Omer Merzić, urednik i autor

Tarik Dautović, moderator

30. siječanj 2025. godine (četvrtak)

u sali Zagrebačke džamije (Prilaz Safvet-bega Bašagića 1)
s početkom u 19:00 sati (nakon jaciye namaza)

Izabrana djela u sedam knjiga, predstavili su književnik **Željko Ivanković**, urednik Izabranih djela **Izedin Šikalo**, urednik i autor **Omer Merzić** te moderator **Tarik Dautović**.

Riječ je o predstavljanju iznimnog kulturnog blaga ovoga pisca, jer su u ovom izdanju sabrana najvažnija djela Alije Nametka.

Alija Nametak (Mostar, 6. ožujka 1906. – Sarajevo, 8. studenoga 1987.) bio je bosanskohercegovački pripovjedač, dramatičar i folklorist, bošnjački i hrvatski književnik. Jedan je od najsnažnijih predstavnika bosanskohercegovačke muslimanske i hrvatske književnosti polovicom 20. stoljeća.

Program otvorenih tribina: “Održivi razvoj Bosne i Hercegovine”

U Kulturno-informativnom centru Veleposlanstva Bosne i Hercegovine u Zagrebu je 6. ožujka 2025. godine održana tribina pod nazivom “Poljoprivreda i klimatske promjene: kako dalje?”, a u okviru programa otvorenih tribina: “Održivi razvoj Bosne i Hercegovine”. Uz Veleposlanstvo Bosne i Hercegovine u Zagrebu, organizator tribine je bila i Internacionalna akademija nauka i umjetnosti u BiH.

Gosti tribine bili su akademik **Ivo Grgić**, redoviti profesor Agromorskog fakulteta u Zagrebu, i predsjednik Udruge obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava Hrvatske (OPGH) **Robert Hadžić**.

U svom izlaganju akademik Grgić je rekao da se klimatske promjene ne mogu zaustaviti, ali ih je moguće ublažiti prilagodbom poljoprivredne proizvodnje.

Robert Hadžić, svoje je izlaganje započeo citatom poznate engleske primatologinje i antropologinje Jane Goodall: “Bizarno je što najinteligentnije biće na svijetu uništava svoj vlastiti dom.” Govoreći o bioraznolikosti Hadžić je rekao da priroda osigurava pola svjetskog BDP-a i da 40 bilijuna eura ovisi o prirodi.

Pored osoba iz znanstvene zajednice, tribini su nazočile i specijalna izaslanica Vlade Republike Hrvatske za klimatske aktivnosti Marija Pujo Tadić, i predstavnica Gradskog ureda za gospodarstvo, ekološku održivost i strategijsko planiranje Grada Zagreba Martina Jurjević.

Otvorena "Izložba na poziv" autora Slavka Butkovića

U Kulturno-informativnom centru Ambasada Bosne i Hercegovine u Zagrebu 18. ožujka 2025. otvorena je likovna izložba slikara Slavka Butkovića pod nazivom "Izložba na poziv".

O izloženim radovima govorio je akademski slikar i likovni pedagog Ivica Šimić, koji je istakao da se radi o novijim djelima, rezultatima dugotrajnog istraživanja slikarskog prostora. Slike su građene linijama i bojama stvarajući kompozicije koje balansiraju između iskustvenih i apstraktnih situacija. Ivica Šimić ističe da u tim djelima možemo prepoznati ljepotu slike, autorov istančan ukus i poetske finese.

Butković je prisutan na domaćoj, bosanskohercegovačkoj i hrvatskoj likovnoj sceni od osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kroz svoju bogatu karijeru izlaže samostalno, sudjeluje u grupnim izložbama kao i slikarskim kolonijama te sličnim likovnim manifestacijama. Član je Umjetničke grupe "BIVAK".

UNESCO – koncert tradicionalne muzike etno grupe „Trag“

Ambasadorica Bosne i Hercegovine pri UNESCO-u, Bojana Kondić Panić je 26. marta 2025. godine organizirala koncert etno grupe „Trag“ iz Banjaluke u prostorijama UNESCO-a. Ovaj događaj imao je za cilj promociju kulturne i muzičke baštine Bosne i Hercegovine.

Predstavljeni su elementi kulturne baštine Bosne i Hercegovine koji su prepoznati na UNESCO-voj listi nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, tradicionalna gradska pjesma sevdalinka i zmi-janjski vez, umjetnost veza iz Bosanske krajine, čijim motivima su bile ukrašene nošnje ansambla.

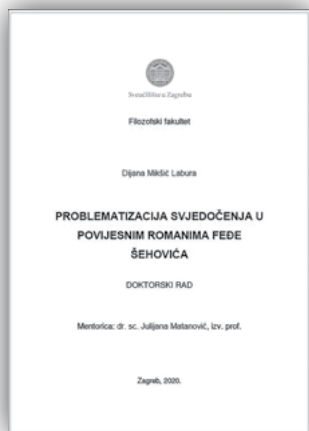
Prisutne je, ispred UNESCO-a, pozdravila, Fumiko Ohinata, tajnica Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.

Dijana Mikšić Labura,
izvadak iz doktorskog
rada

Problematizacija svjedočenja u povijesnim romanima Feđe Šehovića

BOŠNJAK I BOSANAC KAO IDENTITETNI MODELI

U kontekstu propitivanja identitetnih oznaka kategorija Bošnjak i Bosanac u Šehovićevim povijesnim romanima *Ilijasbegovići: Cronica travuniana* (2002.) te *Proklete ergele* (2009.) valja naglasiti kako „identitet nije pitanje ontologije, nego imagologije i ideologije (Oraić Tolić 2006: 30). Naime, imagološkim se pristupom ne nastoje utvrditi nacionalni karakteri, kakav je netko, u relaciji prema pretpostavljenoj empirijskoj stvarnosti, već je uvijek riječ o tome kako je neki nacionalni karakter percipiran i reprezentiran (Leerssen 2009: 87).

Predodžbe nacionalnih karaktera izjednačene su s određenim kompleksom stereotipa i klišeja (isto: 85), zbog čega se umjesto termina autopredodžbe/heteropredodžbe mogu rabiti i izrazi autostereotipi/heterostereotipi (v. Oraić Tolić 2006), pri čemu stereotipu valja prići kao „okamenjenoj identitetskoj slici (Oraić Tolić 2006: 30).

Književnost kao diskurzivna praksa nije tek prostor pasivne prezentacije određenih nacionalnih stereotipa, ona i aktivno sudjeluje u njihovoj kreaciji i popularizaciji (v. Fried 2006: 79; Culler 2009: 137).

Budući da imagologija nije sociologija, te ne nastoji u sociološkom smislu „razumjeti društvo, već je područje njezina interesa teksto/intertekstno (Leerssen 2009: 179), i u ovome radu identitetima se prilazi isključivo na diskurzivnoj razini, u smislu tekstualne (re) prezentacije. Predodžbe o Bosancima/Bošnjacima/Bosni promatrać će se kao „strukturni elementi estetskog konteksta (Fischer 2009: 38) povijesnih romana Feđe Šehovića.

Šehović termine *Bošnjak* i *bošnjački* koristi u sagi o Ilijasbegovićima, pri čemu im prilazi dvojako: najčešće se ti izrazi odnose na bosanske muslimane (tada koristi sintagmu *Bošnjaci-muslimani*). U nekim sekvencama ovog petodijelnoga romanesknog ciklusa govori o *Bošnjacima svih triju vjera*, čime je identitetna kategorija konfesionalno proširena. Upravo na tome tragu u svome posljednjem romanu *Prokleta ergela* kreira identitetski obrazac *Bosanac*, upućujući njime na sve one koji su vezani za prostor Bosne, bez obzira na druge vrste „pripadnosti.

Od prvoga do posljednjeg romana ciklusa o Ilijasbegovićima protežu se testimonijalni zapisi koji služe i kao poligon za propitivanje nacionalnih identitetnih predodžbi.

Pri tome su upečatljivi zapisi likova franjevac, koji iz pozicije svjedoka sudbine određenih članova obitelji Ilijasbegović, prezentiraju stanovite bošnjačke/bosanske identitetske značajke: fra Matija - Ilijas-beg (*Ilijas-beg, kapetan trebinjski*), fra Ivan Lovrenović - Ilijas-beg (*Begovina*) i fra Petar - Enko Ilijasbegović (*Od Mostara do Den Haaga*).

Ena Begović Sokolija (2017.) u svome radu koji se bavi predodžbama o franjevcima u suvremenoj bošnjačkoj književnosti, a u kojem se nakratko dotiče i likova franjevac u Ilijasbegovićima (spominje fra Matiju i fra Petra), franjevce vidi kao „figure sjećanja u smislu „mjesta pamćenja” u suvremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti, mjesta pomoću kojeg zajednica proizvodi i održava kolektivno pamćenje (64).

Identitetne predodžbe o Bošnjacima u Šehovićevim romanima razvijaju se putem konfesionalne binarne opozicije (kršćanstvo - islam), a što se u pojedinim segmentima romanesknoga ciklusa vezuje i uz opreku Europa - Balkan.

S obzirom da je nemoguće stvarati sliku vlastitoga koja ne bi uključivala sliku tuđega², identitetska problematika uključuje pitanje alteriteta, stoga imago-loška čitanja nužno zahvaćaju interaktivnu dinamiku autopredodžbi i heteropredodžbi.

Književne se predodžbe Bošnjaka u *Ilijasbegovićima* mogu promatrati u okviru stereotipizacije Balkana i balkanskoga u promišljanjima balkanističkoga diskursa Marije Todorove (1999.): redovito je naglašeno otomansko nasljeđe Balkana (31), nasilnost (212) te anticiviliziranost (324), odnosno Balkan je i u ovom slučaju neka „tamna strana Europe“, „skladište negativnih karakteristika naspram koje je konstruirana savršena slika Zapada (323 - 324).

Ukratko, percepcija Bošnjaka (kao prototipa Balkanca) od strane kršćanske / europske pozicije temelji se na konceptu zazornosti Julije Kristeve, u smislu onoga što „remeti red“, „suprotstavlja se momu ja“ i „predstavlja ograde moje kulture“ (1989: 8).

U tome kontekstu reprezentativna je predodžba o Ilijas-begu (posredovana zapisom njegova prijatelja fra Ivana Lovrenovića), protagonistu *Begovine*, koji kao zapovjednik jednog bošnjačkog odreda u sklopu austro-ugarske vojske na bojištima Soče i Piave (Prvi svjetski rat), skupa sa svojim potporučnikom židovskoga podrijetla nevin završava pred talijanskim sudom pod optužbom da je odgovoran za pokolj što ga je nekoliko vojnika počinilo nad nedužnim civilima u jednom talijanskome selu:

„Je li logično što su baš njih dvojicu odlučili žrtvovati jer je nemoguće da bi takve zločine mogle počinuti krštene duše sa svojom tisućgodišnjom kulturom, nego samo turski barbari iz Bosne (...) i Židovi, Kristove ubojice?“ (I: 417)

Zanimljivo je pratiti dinamiku, odnosno izmjenjivost samih heteropredodžbi o Ilijas-begu kao reprezentantu Bošnjaka, a čije fokalizacijsko ishodište predstavlja talijanski tisak. Prije suđenja u talijanskim je novinama „pod naslovom ‘Zvijer je dolijala’, pisalo da je taj Turčin isti što stoljećima kolje i ubija kršćane i koji će to i tako činiti sve dotle dok ga se u Europi ne iskorijeni. Velika slika uz članak prikazuje čudovište s fesom na glavi i nožem u zubima, u jednoj ruci drži bocu s rumom, a u drugoj na sablji probodeno dijete.

1 Kako to i sama autorica napominje, riječ je o Norinu terminu „mjesto pamćenja“ te Assmannovoj „figuri sjećanja“. Pierre Nora tvrdi da „mjesta pamćenja“ (npr. muzeji, arhivi, praznici, spomenici, određene knjige) reguliraju prisustvo prošlosti u sadašnjosti kombinacijom materijalnih, funkcionalnih i simboličkih aspekata prošlosti (v. Kuljić 2006: 107). Dok njegov prethodnik i učitelj Maurice Halbwachs koristi termin „slike sjećanja“, Jan Assmann ističe da pod „figurama sjećanja“ razumijeva kulturno oblikovane, društveno obvezujuće slike sjećanja, a pojam figure preferira u odnosu na pojam slike zbog toga što se on ne odnosi samo na ikoničko, već i na, na primjer, narativno oblikovanje (Assmann 2005: 44).

2 „Identitet se ne može konstituirati bez svoje razlike (...), tuđe je sjena koja u stopu prati vlastito, i obratno, vlastito se zrcali u tuđem.“ (Oraić Tolić 2006: 7)

Doista čovjek protrne od straha gledajući tu paklenu nakazu, slične je fra Ivan često vidio na ilustracijama požutjelih srednjovjekovnih knjiga.“ (I: 424 - 425)

S druge strane, nakon Ilijas-begova pojavljivanja u sudnici, ruši se spomenuta heteropredodžba o Ilijas-begu kao *Turcu furiosu* (divljem/bijesnom Turčinu)³ i kreira nova:

„Očekivali su nakazu i čudovište, a pojavio se Apolon, kako će domalo pisati u lokalnim novinama.“ (I: 427)

Ovakvim antagonizmom na razini heteropredodžbi Šehović na estetskoj razini problematizira status slika o Drugome u skladu s imagološkim postavkama: stereotipi, klišeji i predrasude neminovne su sastavnice bilo kakvih predodžbi o onima koje postavljamo u odnos mi - oni.

Konstrukcijom predodžbi u prostoru novinskoga tiska te zamjenom jednih drugima u istome prostoru, podsjeća se na uvijek diskurzivno utemeljenje imagoloških konstrukata.

U poglavlju ovoga rada koji se bavio karakterizacijom protagonista-svjedoka u Šehovićevim povijesnim romanima vidljiva je istaknuta uloga motiva patnje i žrtvenosti (motiv žrtvenoga jarca - *pharmakosa*). I Bošnjaci se kao kolektivan lik u *Ilijasbegovićima* prikazuju na analogan način, stoga su zapisi o bošnjačkoj sudbini tijekom povijesti obilježeni idejom „bošnjačke golgote“ (I: 478).

Ovakva se predodžba o povijesnome položaju bošnjačkoga naroda ne konstruira samo posredovanjem spomenutih likova franjevac kao tvorcima intimnih kronikalnih zapisa o sudbinama pojedinih Ilijasbegovića, već i zapisima esejističkih diskurzivnih značajki⁴.

Pri tome treba izdvojiti zapise što ih Hasan-beg (*Inšallah*) piše kao zarobljenik jednoga od časnika Eugena Savojskoga, knjigu fra Ivana Lovrenovića *Muslimani i bosanski franjevci (Begovina)*, Enver-begovu knjigu *Ko smo to mi muslimani u BiH (Begovina)* te zapise Ilijasova rođaka Rusa (*Od Mostara do Den Haaga*).

Hasan-begov zapis, koji je trebao predstavljati osvrt na knjigu gospara Antuna o odnosu Europe prema Bosni, postaje snažan esejistički trag o problematici bošnjačkoga pitanja. Početna rečenica Hasan-begova zapisa korespondira naslovu Enver-begove knjige *Ko smo to mi muslimani u BiH*: „Ko smo to i što smo mi Bošnjaci?“ (I: 293).

Upravo sintagma „tko smo“ tiče se pitanja kolektivnoga identiteta Bošnjaka / bosanskih muslimana, a koji se iznalazi odnosom prema upamćenome, tj. odnosom prema prošlosti.

Pri konstrukciji takvoga identiteta od izuzetne su važnosti i predodžbe drugih o Bošnjacima tijekom povijesti, u ovom slučaju, kako je to već ranije napomenuto, predodžbe „velike Europe“, kršćanske Europe. Takve predodžbe, budući da su po svojoj ontologiji stereotipi i klišeji, počivaju na određenim identifikacijskim „općim mjestima“, na što upućuju i sljedeći navodi iz romanesknoga ciklusa:

„Zašto susjedi drugih vjera toliko žele da nas unište ili protjeraju s ovih prostora? Muslimani smo drage volje budući da se našim pradjedovima islam učinio bliži i prihvatljiviji, a možda i skloniji čovjeku od stare vjere. Nismo postali Turci, iako su to, možda naši novi gospodari s istoka

3 Na ovome mjestu zanimljivo je uputiti na još jedan primjer iz *Ilijasbegovića* koji potkrepljuje (inter)tekstualnu zadanost imagoloških kreacija. U petom romanu ciklusa, *Od Mostara do Den Haaga*, rođak Rus, koji proučava povijesnu pozadinu bošnjačkoga pitanja, pojašnjava protagonistu romana Ilijasu ukorijenjenost nacionalnih stereotipa u prostorima službene povijesti književnosti: „Kao za neku utjehu, Rus mu reče da ni tu kod njih nije moglo drukčije. Posudio je od Ena čitanku iz književnosti koju je donio sa sobom iz Grada da bi na ferijama naučio zadane lekcije. Pogledaj kako tu djecu uče, rekao je Rus, i stao listati knjigu, pokazujući mu sliku kako Turci kraj mosta koji se gradi nabijaju čovjeka na kolac, zatim slika orgijanja na Gackom polju gdje Smail-aga Čengić nemilice, iz zabave, kolje i sakati kršćansku raju, onda prelazi na sliku bradatog i mudrog Njegoševa filozofa koji ispred svojega manastira poziva kršćane da istrijebe ‘gubu iz torine’.“ (I: 866 - 867)

4 Vidi i potpoglavlje ovoga rada o esejističkim bilješkama kao vrsti dokumenata u povijesnim romanima Feđe Šehovića.

žarko željeli. Sačuvali smo sve što je naše bosansko: i jezik, i običaje i narav. (...) Dokle ćemo ispaštati izmišljeno otpadništvo?“ (iz Hasan-begova zapisa - I: 312)

„Imaš pravo, prijatelju, stoljećima našim bližim i daljim susjedima utuvljuju u glavu da smo otpadnici i izrodi koje valja potamaniti ili vratiti tamo gdje bijasmo prije četiri stoljeća. I ja se poput tebe, s gukom u grlu, pitam od čega smo to otpali i u što se izrodili, zašto nas drže korovom kojega treba istrijebiti kad je tebi to što jesmo, tebi, kažeš, blisko ko svoje.“ (komentar Ilijas-bega na zapise prijatelja fra Ivana Lovrenovića - I: 478)

„Rusov cilj bio je očito da dokaže kako je bošnjački narod (muslimani), od svojega postanka do dana današnjeg i tko zna do kada još, izložen neprestanom nasilju zbog brisanja njegove vjere i imena. Zato nije slučajno što je u raspravi Rus rekao da se, nažalost, u tom smislu ništa nije promijenilo i nakon takozvane socijalističke revolucije koja s riječima vatreno zaklinje u bratstvo i jednakopravnost svih naroda u zemlji: ‘Mrze nas i neće nas, to ti je’, reče Rus...“ (komentar mladog Ilijasa na Rusove zapise - I: 800)

Svi testimonijalni zapisi u *Ilijasbegovićima*, bez obzira na diskurzivne karakteristike (intimne kronike, esejistički zapisi i sl.) i status nositelja zapisa (primarni, sekundarni svjedoci) svojim ulančavanjem i dijaloškim odnosom tijekom stoljeća pokazuju kontinuitet misli o bošnjačkome identitetu kao tipu kolektivnoga identiteta. Svi nositelji zapisa imaju za cilj da im pozicija svjedoka omoguću pokušaj stanovite revizije povijesnih predodžbi o Bošnjacima, zajednička im je želja da „nova Europa na pravi način prepozna Bošnjake-muslimane“ (I: 475).

Ovakvu tendenciju ne treba promatrati na razini zamjene stereotipa istinom, jer imagološka vizura ne funkcionira na takvim relacijama. Riječ je o potrebi za uključivanjem i drugačijih predodžbi u javni prostor, odnosno o potrebi za njihovim supostojanjem.

U problematizaciji konstrukcije kolektivnoga identiteta putem mehanizama pamćenja i sjećanja Šehović tek manjim dijelom koristi koncept komunikativnoga pamćenja (Jan Assmann) / socijalnoga pamćenja (Aleida Assmann), koji se zasniva na živoj riječi, odnosno usmenoj komunikaciji među članovima generacija (npr. djed - otac - sin). Dominantnu poziciju prisvaja zapis kao „povlašteni oblik prijenosa sjećanja jednoga društva“ (Connerton 2004: 151).

Za razliku od komunikativnoga odnosno socijalnoga pamćenja, „kolektivno i kulturalno pamćenje počiva na fundusu iskustava i znanja koji se odvojio od svojih živih nosilaca i prešao na materijalne nosioce podataka“ (Assmann 2011: 36), u slučaju Šehovićevih romana na zapis koji svjedoci ostavljaju za budućnost.

Iako je na prvi pogled komunikativno, generacijsko pamćenje, zbog svoje žive komunikacije i neposrednoga kontakta među članovima nekog generacijskoga niza, percipirano kao izrazito tjelesno u od-

nosu na kolektivno i kulturalno pamćenje, proučavajući „kako se društva sjećaju“ Paul Conner-ton i sam čin zapisivanja, dakle prenošenje informacija putem npr. tiska i fotografije, vidi kao društvenu praksu povezanu sa sjećanjem nataloženim u tijelu, tj. pisanje mu je usko povezano s tjelesnim aspektom (2004:107 - 155)⁵.

Testimonijalni zapisi u Šehovićevim romanima funkcioniraju, riječima Pierrea Nore, kao „svjedoci jednog drugog vremena, iluzije vječnoga trajanja“ (Brkljačić - Prlenda 2006: 28). Pierre Nora naglašava kako je suvremeno doba, zbog izumiranja „živoga pamćenja“, postalo opsjednuto arhiviranjem, s tim da danas kao stvaratelj i održavatelj arhiva može funkcionirati bilo koji član neke zajednice, koliko god njegova pozicija u okviru šireg društvenoga konteksta možda bila beznačajna (isto: 30 - 33).

Iako ne zahvaća samo suvremene prilike, već širok luk od preko četiri stoljeća (17. st. - 21. st.), Šehovićevi *Ilijasbegovići* donose bogatu lepezu arhivara bošnjačkoga *kismet*a, koja obuhvaća kako pojedine članove obitelji Ilijasbegovića (Hasan-beg, Sultanija, Enver-beg, Ilijas, Ilijasov ročak Rus, Enko...), tako i franjevece koji su stoljećima članove ove obitelji doživljavali kao „svo-je“ (fra Matija, fra Ivan Lovrenović, fra Petar).

Ćitabhana, tj. knjižnica obiteljske kuće u Begovini u kojoj su se nalazili originalni Sultanijini zapisi otisnuti još na početku 18. stoljeća, kao i mnogi drugi zapisi o Ilijasbegovićima tijekom narednih stoljeća, postaje „mjesto pamćenja“ (Pierre Nora) za sve Ilijasbegoviće, ali i sve one koji s njima dijele sudbinu. To mjesto arhiv je niza „formativnih tekstova“ o Ilijasbegovićima/Bošnjacima - onih tekstova koji odgovaraju na pitanje „Tko smo mi“, dakle služe samodefiniranju i osvjedo-čivanju o vlastitome identitetu (v. Assmann 2005: 166).

Element trajnosti pri tom je od iznimne važnosti za identitetska pitanja Bošnjaka.

Spomenuta knjižnica u Begovini primjer je reprezentanta povijesnoga kontinuiteta bošnjačkoga pitanja. Finitivna rečenica *Ilijasbegovića*, koju Enko kao posljednji Ilijasbegović izgovara fra Petru, referirajući se na davne zapise fra Matije o Ilijas-begu (17. st.), u tom kontekstu služi kao konstantna motivacija prilikom stoljetnih pokušaja pisanoga uobličavanja bošnjačkoga identi-teta: „Neka se zna da nismo od jučer!“ (I: 1003)

Iako su izraz *Bošnjaci*, a posebno sintagma *Bošnjaci-muslimani* u Šehovićevu romanesknome ci-klusu prvenstveno rezervirani za pripadnike obitelji Ilijasbegović⁶, kategoriji Bošnjak nerijetko se pridružuju likovi bosanskih franjevac. Tako su, primjerice u Dubrovniku fra Matiju nazivali „šporkim Bošnjom“ (I: 51), a fra Ivan Lovrenović u svojim zapisima identificira se s položajem Bošnjaka: „Ljutila me ta nakaradna slika o mojim Bošnjacima...“ (I: 432).

Ovakva povezanost likova kršćana i muslimana u *Ilijasbegovićima*, konkretizirana odnosom bo-sanskih begova i franjevac, nastavlja se i u posljednjem Šehovićevu povijesnome romanu - *Pro-kletoj ergeli* (2009.).

Dok je u *Ilijasbegovićima*, bez obzira na analognost sudbina begova i franjevac, naglasak ipak bio na bošnjačkom identitetu temeljenom na muslimanskoj vjeroispovijesti, u *Prokletoj ergeli* fo-kus je na likovima bosanskih franjevac (fra Ilija, fra Andrija), a središnju identitetnu kategoriju u romanu predstavlja *Bosanac*.

5 U svojoj knjizi *Kako se društva sjećaju* (2004.) Paul Connerton povijesnoj rekonstrukciji prošlosti suprotstavlja kon-cept kolektivnoga ili društvenoga sjećanja, smatrajući da se ovakvo sjećanje ostvaruje putem dviju društvenih aktivnosti - komemorativnih ceremonija i tjelesnoga ponašanja (inkorporirane prakse i zapisani postupci).

6 Npr. „Govorio je (...) da će Bošnjaci-muslimani, kako su Ilijasbegovići sebe oduvijek nazivali, doživjeti teška vremena.“ (I: 858). Što se tiče nacionalne nominacije (Bošnjak/Bosanac), namjera ovoga rada nije baviti se njezinom problematikom. Rad je usmjeren na sadržajne sastavnice, odnosno identitetske oznake kategorije Bošnjak i Bosanac u kontekstu romanes-knoga svijeta Feđe Šehovića.

ن

ف

ت

و

Ni *Prokleta ergela* nije lišena iznošenja događaja pozicijom svjedoka (zapisi fra Andrije i fra Marka), kao ni para likova koji se temelje na binarnoj opoziciji kršćanstvo - islam, što je posebno vidljivo u drugome dijelu romana preko prijateljstva fra Andrije i Ali-age. Ova dva lika u zajedničkoj tamnici dijele sudbinu neosnovane optužbe, koja na metonimijskoj razini predstavlja sudbinu bosanskoga naroda.

Fra Andrija, kao i njegov prethodnik i uzor fra Ilija, u romanu imaju ulogu pregovarača s muslimanskim predstavnicima tijekom opsade Klisa (1596., 1648.). U tome je smislu zanimljivo pratiti dijaloške dijelove koji upućuju na „sadržaj“ kategorije Bosanac u kontekstu ovoga romana.

Prevedeći turski ultimatum o predaji branitelja kliške tvrđave, fra Ilija na kraju uočava potpis miralaja Fehima, prijatelja iz djetinjstva. Značajan je opis susreta dvojice predstavnika zaraćenih strana, kršćanina i muslimana, a koji se odigrao u nazočnosti predstavnika mletačke i turske vlasti. Za problematiku identitetnih predodžbi indikativna je rečenica koju pri susretu upućuje fra Ilija miralaju Fehimu nakon što mu je savjetovao da pred drugima moraju biti strogo službeni: „Što ćemo, kad nas Bosance nitko ne razumije!“ (PE: 37)

Ta rečenica ostvaruje ideju jedinstva u različitosti; na fokalizacijskoj razini likova Bosanac postaje kategorija koja sjedinjuje sve one koji su povezani s prostorom Bosne, bez obzira na vjeroispovijest.

Istovjetna se pregovaračka situacija u romanu odigrala pedesetak godina poslije Ilijinih pregovora, kad u pregovore s muslimanima odlazi fra Andrija. Iako, za razliku od fra Ilije, nije poznavao nikoga u turskome taboru, i ovaj je bosanski fratar primljen kao „zemljak“. Bimbaša Ali-aga, naime ističe kako mu je drago susresti se s „njegovim“ čovjekom, a fra Andrija, nakon što je primijetio da Turci ne vjeruju u pregovore s Mlečanima, naglašava kako je „njegov bosanski narod sklon maštovitom preuveličavanju“ (PE: 72).

Iz opisanih epizoda pregovaranja vidljivo je kako je upravo kategorija *Bosanac* značajnija od bilo kojeg drugog oblika pripadnosti.

Osim toga, u svojim testimonijalnim zapisima fra Andrija koristi konstrukciju „ovaj naš bosanski narod“ (PE: 167), a njegov nasljednik fra Marko u svojim zapisima Ali-agu i fra Andriju prezentira kao „bosanske mučenike“ (PE: 158).

Vidljivo je kako, umjesto na konfesionalnu suprotstavljenost likova, roman naglasak stavlja na *Bosanca* kao na kategoriju koja sjedinjuje, unificira. Time se problematika alteriteta u ovome romanu gradi u smjeru razlikovanja „onih iz Bosne“ od svih ostalih koji tu bosansku sudbinu ne dijele.

Dosadašnja razmatranja vode do zaključka kako u *Ilijasbegovićima* i *Proketoj ergeli* Šehović koncept bošnjačkog i bosanskog *kismeta* temelji na motivu besmislene žrtvenosti i zajedničke patnje koja ci-

- klički odjekuje stoljećima, a koja udružuje sve one čija je sudbina neodvojiva od sudbine Bosne, bez obzira na etničku i konfesionalnu pripadnost.
- Na vezivnu snagu prošlosti, posebno zajednički proživljene patnje, podsjeća Ernest Renan, francuski filozof kojega Aleida Assmann smatra važnim anticipatorom teorije o nacionalnome pamćenju budući da još u 19. stoljeću naglašava značaj odnosa prema prošlosti kao centralnog vezivnog tkiva nacionalne kohezije (2011: 47).
- U svome eseju *Što je nacija?* (2007.) Renan napominje kako naciju ne određuje „rasa, jezik, materijalni interes, vjerski afinitet, geografija ni vojne potrebe“ (66). Za ovoga je filozofa nacija „duša, duhovni princip“ temeljen na zajedničkome posjedovanju bogatog nasljeđa sjećanja, posebno sjećanja na zajedničku patnju, uz želju za zajedničkim životom u budućnosti (66).
- „Što se nacionalnog pamćenja tiče, tuga je od veće vrijednosti nego trijumf, jer ona nameće dužnost i zahtijeva zajednički napor.
- Nacija je, dakle, solidarnost na višoj razini, a čini ju osjećaj žrtve koju je čovjek podnio u prošlosti i one koje tek namjerava podnijeti u budućnosti. (...)
- Velika skupina ljudi, zdrava uma i topla srca, stvara vrstu moralne svijesti koju zovemo nacija. Dokle god ta moralna svijest dokazuje svoju snagu žrtvama, koja iziskuje odricanje od pojedinačnog za napredak zajednice, ona je legitimna i ima pravo na postojanje.“ (67)
- U kontekstu izgradnje kolektivnoga identiteta putem prezentacije zajedničke prošlosti, tj. onoga što se treba upamtiti, očuvati, Aleida Assmann (2011: 96) uočava da se u recentno vrijeme motivu patnje pridaje značajnija uloga u odnosu na ranija vremena; tema herojstva sve više ustupa mjesto temi patnje kao pozitivnoj kulturalnoj vrijednosti.
- Ta je patnja u Šehovićevim romanima više vezana uz viktimološku nego sakrificijalnu dimenziju. Naime, svjedoci određenih događaja u pravilu nastoje potvrditi besmisao povijesnog žrtvovanja pojedinaca i kolektiva.
- Izuzetak predstavljaju, kako je to ranije napomenuto, tek pojedini likovi: Enko u *Ilijasbegovićima* i manjim dijelom fra Marko u *Prokletoj ergeli* utjelovljuju predodžbu o mladim ljudima koji iz traumatične prošlosti mogu, barem u tragovima, izgraditi sliku neke drugačije budućnosti.
- Svjedočenjem kao „ekstenzijom pamćenja, zahvaćenog u njegovoj narativnoj fazi“ (Ricoeur 2006: 802) posebice likovi begova (kao i njihovih nasljednika) i franjevaca u *Ilijasbegovićima* i *Prokletoj ergeli* formiraju autopredodžbe drugačijeg aksiološkoga predznaka u odnosu na predodžbe koje drugi konstruiraju o kategoriji bošnjačko/bosansko, ugrađujući (i) takve predodžbe u svoju kulturnu memoriju.
- Njihovi su testimonijalni činovi, ovjekovječeni u nizu zapisa što opstaju u vremenu, mjesta konstruiranja mi-identiteta, odnosno kolektivnoga identiteta, onoga koji, kako to definira Jan Assmann, „podrazumijeva sliku koju neka grupa gradi o sebi i s kojom se njezini članovi identificiraju“ (2005: 155).
- U tom slučaju osjećaj zajedništva proizlazi iz zajedničkoga položaja, a razvija se na temelju kontrastivnoga ili antagonističkoga solidariziranja (*mi* prema *oni*) (isto: 157 - 158). Isticanje antagonističkoga principa, koji uspostavlja granicu mi-oni, sa sobom donosi i opasnost ksenofobičnoga odnosa prema drugome i drugačijemu - onome što se ne uklapa u određeni identitetni okvir. Stoga će naredno potpoglavlje ovoga rada, zahvaćanjem slike Bosne u Šehovićevim romanima, uključiti i problematiku suživota različitih.

7 Vidljivo je da Renanove postavke o naciji korespondiraju ideji nacije kao „zamišljene zajednice“ u promišljanjima Benedicta Andersena (1990.). Riječ je o „zamišljenoj“ zajednici u smislu stvaranja, a ne izmišljanja. Naime, ona je „zamišljena“ zato što „pripadnici čak i najmanje nacije nikad neće upoznati većinu drugih pripadnika svoje nacije, pa čak ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovog zajedništva“ (17).

KNJIŽEVNA PREDODŽBA BOSNE

Cilj je ovoga dijela rada propitati prezentaciju Bosne u povijesnim romanima Feđe Šehovića, imajući na umu kako „književne reprezentacije proizvode pseudogeografski imaginarij koji ima strukturne poveznice sa stvarnim svijetom“ (Syndram 2009: 79). Naravno, s obzirom da predodžbe o određenim geografskim prostorima u književnim djelima funkcioniraju prvenstveno u okvirima estetskoga konteksta djela, takve (re)prezentacije dopiru do čitatelja „kao skup ‘kao da’ konvencija, oslobađajući ih potrebe kritičkog preispitivanja, vjerodostojnosti i historičnosti“ (isto).

Uzevši figuru (ne)isključivosti kao referentnu točku, u *Ilijasbegovićima* i *Prokletoj ergeli* vidljivo je kolanje dviju proturječnih predodžbi o Bosni, iz čega je vidljiva nezaobilazna „ambivalencija nacionalnih imagera“ (Leersen 2009: 109).

Na intrakulturnoj razini Bosna se u pojedinim segmentima ovih romana oslikava kao prostor „zaražen“ isključivošću, prvenstveno onom konfesionalnom.

Tako su određeni likovi Bošnjaka (npr. Ilijas-beg, Hasan-beg, Ilijas u *Ilijasbegovićima*, Aliaga u *Prokletoj ergeli*) neprihvaćeni od strane svojih Bošnjaka pod optužbom da surađuju s kršćanima kao s „onima drugima“. Istovjetna situacija vrijedi i za kršćansku stranu: likovima bosanskih franjevaca (npr. fra Matija i fra Ivan Lovrenović u *Ilijasbegovićima*, fra Ilija i fra Andrija u *Prokletoj ergeli*) vlastita franjevačka braća okreću leđa iz istih razloga.

Ovakva predodžba bosanskog prostora prvenstveno se slaže s književnom prezentacijom Dubrovnika u Šehovićevim romanima, kako u romanima *dubrovačke trilogije*, tako i u *Ilijasbegovićima* kao romanu čije se fabularne linije i grade na relaciji Bosna - Dubrovnik. To je prostor obilježen zatvorenošću, isključivošću prema svemu što predstavlja Drugog.

Prezentacija gore navedenih likova Bošnjaka i bosanskih franjevaca, iz očista onih likova koji su obilježeni isključivošću, može se iščitati putem Kristevina modela zazornosti, pri čemu se zazorno povezuje s pharmakosom⁸. Tako je svaki od ovih likova pretvoren u „biće zazornosti, u pharmakosa, krivca za tuđe grijehe“ (Kristeva 1989: 100).

Riječ je o likovima za koje vrijedi i analogija s onim likovima Ive Andrića koji su obilježeni „pozicioniranjem između, u međuprostoru“ (v. Škvorc i Lujanović 2010), odnosno koji pripadaju nekom „trećem svijetu“, svijetu koji bi trebao predstavljati „mostove između sukobljenih svjetova i posrednika u dijalogu civilizacija“ (Nemec 2003:

8 Vidi prethodne dijelove ovoga rada koji se dotiču problematike patnje u Šehovićevim povijesnim romanima, a koja je neodvojiva od figure pharmakosa/žrtvenoga janjeta/položaja Joba.

- 137). U Andrića se takva pozicija posebice prepoznaje u *Travničkoj hronici* na primjerima likova liječnika Davne, Cologne (Kolonje) ili Židova Atijasa.
- Ipak, ključnu razliku između Andrićeva i Šehovićeve „trećega svijeta“ predstavlja činjenica da Andrićevi likovi ostaju usamljeni, izolirani u tom svijetu, oni sami za sebe jesu jedan „treći svijet“, dok Šehovićeve likovi funkcioniraju na razini parova likova „trećeg svijeta“ koji, iako utemeljeni na konfesionalnoj opreci (musliman - kršćanin), utjelovljuju ideju interkulturnoga dijaloga.
- Parovi likova u *Ilijasbegovićima* (posebno Ilijas-beg - fra Matija, Ilijas-beg - fra Ivan Lovrenović i Enko - fra Petar) te *Prokletoj ergeli* (fra Andrija - Ali-aga) u okviru idejnoga sloja ovih romana kreiraju mogućnost suživota različitih na bosanskome prostoru, naglašavajući pri tome odgovornost pojedinca umjesto kolektivne odgovornosti.
- Naime, Šehovićeve romani svojim fabularnim okosnicama podcrtavaju stajalište teologa religije Dennisa Gire, koji tvrdi da se „dijalog uvijek odvija između osoba, ne između kršćanstva i ostalih religija, već između pripadnika tih religija, dakle između čovjeka i čovjeka“ (2008: 33). Očekivano načelo tolerancije postavlja se kao nedostatan budući da, kako Gira zaključuje, „istinski međureligijski dijalog treba ići 's onu stranu tolerancije' (isto: 18) i to „radi shvaćanja, učenja i razmjene“ (isto: 26).
- U gore navedenim parovima likova zamjećuje se filija kao stav koji određuju odnos prema Drugome - filija je „jedini slučaj stvarne, bilateralne razmjene“ s obzirom da podrazumijeva „uzajamno poštovanje i dvostruko priznato pozitivno vrednovanje“ (Pageaux 2009: 142 - 143) 208⁹. Odnos prema Drugome zasnovan na filiji temelji se na predodžbi o Drugome kao o Drugome koji je pored Ja, ni superioran ni inferioran, već jednostavno prihvaćen kao Drugi (isto: 143 - 144).
- Uzevši u obzir razinu parova likova utemeljenih na svojevrsnoj dekonstrukciji binarne opozicije vlastito - strano / kršćanstvo - islam putem interkulturnoga dijaloga, može se zamijetiti i ukazivanje na dijaloški karakter identiteta svakoga od parnjaka. Charles Taylor, jedan od rijetkih teoretičara multikulturalizma koji se bavi pojedincem, a ne kolektivom, navodi da „identitet pojedinca ima eminentno dijaloški karakter, drugim riječima, moje 'jastvo' (re)konstruira se putem kontakata i stalne razmjene s 'drugim' (v. Mesić 2006: 45).
- Šehovićeve likovi predstavnika begovske obitelji Ilijasbegovića, Ali-age (*Prokleta ergela*) te bosanskih franjevaca u oba romana demonstriraju dijaloški princip usađen u svaki od tih likova, kako prema drugome, tako i u odnosu na samoga sebe. Identitetni obrasci na tome se tragu ne vide kao ustaljene monolitne kategorije, već višeslojne i fluidne. Vidljiv je osjećaj „pripadnosti“ navedenih Šehovićevih likova različitim entitetima, gdje jedan ne ugrožava drugi. Stoga ovi likovi, kako sami za sebe, tako i u odnosu prema svojim parnjacima, kreiraju interkulturni dijalog kao princip na kojem se gradi jedna drugačija predodžba o Bosni.
- Bosna kao interkulturni prostor gdje postoji sklad i suživot različitih, koji funkcioniraju kao jedan jedinstven narod u svojoj različitosti, posebice do izražaja dolazi putem zapisa likova-svjedoka koji cirkuliraju tijekom vremena, donoseći poklapanje „slike o Bosni“, što zorno prikazuju zapisi u *Ilijasbegovićima*, primjerice:
- „Iz njegova teško razumljivoga rukopisa može se razabrati da se fra Matija umnogome slagao s tvrdnjama carigradskog knjižničara o nastajanju vjera na tlu zemlje Bosne, o jednom narodu i istom korijenu, krvi i jeziku.“ (*Ilijas-beg, kapetan trebinjski*: 54)

9 Imagolog Daniel-Henri Pageaux u svome radu „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“ (v. 2009: 125 - 150) izdvaja nekoliko temeljnih stavova koji određuju predodžbu o Drugome: maniju, fobiju, filiju i unifikaciju. Strana se kultura u okviru manije smatra superiornom, u okviru fobije inferiornom, dok filija strano promatra kao ravnopravno sebi. Unifikacija, težeći nekom novom skupu, dokida razlike između stranoga i svojega.

X

„Hasan-beg je (...) počeo strasno govoriti o Bosni kako su o njoj mislili otac mu i fra Matija.“ (*Inšallah*: 233)

„Pri prvom susretu s njim (misli na fra Petra, op. D. M. L.) Enko je prepoznao pravog Bosanca, konačno se suočio u životu s nekim tako sličnim fra Matiji, prijatelju njegovog prapradjeda iz 17. stoljeća. (...) Bosnu, koju voli, fra Petar vidi kao buket raznobojnog cvijeća. ‘Jednobožno cvijeće ne miriše, nego zaudara’, govorio je.“ (*Od Mostara do Den Haaga*: 964)

Istovjetne se književne slike o Bosni pronalaze i u Šehovićevu posljednjem povijesnome romanu *Prokletoj ergeli*. Iz zapisa fra Ilije, koji nastoji vrhuški u Rimu objasniti da „njegova Bosna nije ono što oni misle“ (PE: 9), navodi se da

H

„(...) u Bosni živi bosanski narod s nekoliko vjera i isto toliko različitih korijena, zajedno jedni s drugima, u selima i gradovima, koji se međusobno poštuju, prijateljujući i pomažući jedni drugima“ (PE: 10).

I u ovome slučaju vidljiv je sukob heteropredodžbi i autopredodžbi: predodžba o Bosni koju održava crkvena vlast u Rimu suprotstavljena je predodžbi bosanskoga franjevca.

Iz očista europskoga centra Bosna je, tragom orijentalističkoga diskursa Edwarda Saida, Orijent suprotstavljen Okcidentu u smislu odnosa moći (1999: 12), ona je stoga „prostor koji treba kultivirati, obratiti i zaštititi“ (283) putem djelovanja stranih redovnika.

Φ

Fra Ilijino protivljenje takvoj subalternoj slici Bosne Šehović dodatno gradi na uporabi „jakog dokumenta“, što je rijedak primjer u romanima ovoga pisca. Naime, fra Ilija svoju predodžbu Bosne temelji na ispravi Mehmeda II. iz 1463. godine - *ahdnami*, koja bosanskim franjevcima i ostalim kršćanskim duhovnicima u Bosni jamči slobodu ispovijedanja vjere.

Stoljetna cirkulacija tekstova sa slikama o Bosni (posebice onih s testimonalnom pozicijom) u oba Šehovićeva romana (*Ilijasbegovići*, *Prokleta ergela*) ukazuje na važnost intertekstualnosti i pri kreiranju predodžbi: uvijek je riječ o „uronjenosti“ u određeni kolektivni tekstualni imaginarij. Svaka predodžba o Bosni u Šehovićevim romanima, čak i kad nastoji aludirati na neku empirijski provjerljivu stvarnost/istinu, redovito ukazuje tek na svoju intertekstualnu ovjerenost.

Π

Slika Bosne kao prostora svakodnevnoga življenja interkulturnoga dijaloga na fabularnom aspektu najviše dolazi do izražaja, kako je to ranije napomenuto, interakcijom protagonista koji pripadaju različitim konfesionalnim entitetima (posebice odnos likova begova i franjevac).

Posljednja slika Bosne, kojom Šehović zaokružuje svoju književnu problematizaciju ovoga pitanja u okvirima svojih povijesnih romana, nalazi se na samome kraju *Proklete ergele* (posredovano rukopisom

mladoga fra Marka): izolirano planinsko mjesto, kreirano ozračjem arkadijske harmoničnosti, predstavlja sinegdohu Bosne¹⁰.

Fra Ilijin nasljednik fra Andrija, razočaran, ogorčen i otuđen (stalno svojstvo Šehovićevih protagonista), povlači se u planinsku kolibu Ali-aginih nasljednika:

„Fra Andriji su iz godine u godinu k Osman-aginoj kolibi u planini hodočastili brojni bolesnici, iz gradova i sela, podjednako muslimani i kršćani.“ (PE: 168)

„(Mucavi Ivan, op. D. M. L.) zaposlio je još dvojicu pastira, mladih seljaka (jednog kršćanina i jednog muslimana, držeći se već pretjerano fra Andrijinih načela o poštovanju suživota vjera i naroda u Bosni!)“ (PE: 170)

Iz dosad iznesene argumentacije vidljivo je kako se Šehović u kontekstu književnih predodžbi Bosne velikim dijelom postavlja u kontrastan odnos prema Ivi Andriću. Posebice je to vidljivo u Andrićevoj *Travničkoj hronici*, na koju se Šehovićeva saga o Ilijasbegovićima intertekstualno i referira u svome podnaslovu: *Cronica travuniana*.

Krešimir Nemec *Travničku hroniku* vidi kao „narativnu razradu poetike nerazumijevanja“, gdje se Bosna konstruira kao „prostor napetosti u kojem se prezire Drugi i Drukčiji“, pa „svaku utopijsku projekciju i humanu gestu odmah guši surova realnost“ (2016: 243). Ideja interkulturalnoga dijaloga, podsjeća Nemec, usađena je jedino u likove koji pripadaju tzv. hibridnim identitetima (242), odnosno nekom „trećem svijetu“, u koji se, kako jedan od njih, liječnik Kolonja, kaže, „sleglo sve prokletstvo usled podeljenosti zemlje na dva sveta“ (TH: 244)¹¹.

Kod Šehovića se, kao ni kod Andrića, ideja kulturalnoga dijaloga nikada ne ostvaruje na razini „velikih“ povijesnih aktera. Ipak, Šehović interkulturalnost, iz koje proizlazi mogućnost suživota različitih, realizira na razini odnosa onih „malih“, povijesno beznačajnih, onih čiji povijesni usud postaje golgota i gubitništvo. Interkulturalni karakter njihovih odnosa, kojima se reflektira interkulturalnost Šehovićeve književne Bosne, iščitava se najvećim dijelom iz zapisa u kojima je naglašena njihova pozicija svjedoka.

U kontekstu etimoloških značajki termina „interkulturalnost“ zanimljivo je uputiti na priklonjenost Zvonka Kovača (2001.) pristupu Eberharda Scheiffelea. Hermeneutičar Scheiffele (1988: 63) vidi „inter“ u interkulturalnome dijalogu ne toliko kao uobičajeno „između“, a time i kao granicu, već kao „zajedničku sredinu u kojoj svi sudjeluju tako što su solidarni na nju“, čime se prefiks „inter“ više ne postavlja kao nešto „između jednoga i drugoga“, već kao jedno s drugim“ (istaknula D. M. L.).

Tako Šehovićeva književna Bosna, za razliku od Andrićeve, nije prezentirana kao multikulturalan prostor, ako se uzme da se multikulturalizam od strane nekih teoretičara promatra kao nešto statično, što potiče kulturnu zatvorenost (v. Mesić 2006).

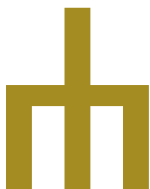
Bosna se u *Ilijasbegovićima* i *Proklesoj ergeli* uglavnom prezentira konceptom interkulturalizma, koji „smjera otvorenim modelima kulture, poticanju njihovih kontakata i prožimanju (...) te za razliku od pomalo mehanicističkog značenja multikulturalizma, upućuje na stanovit dinamički, upravo dijaloški međudnos“ (Mesić 2006: 68).

Ukratko bi se moglo podvući da je, na razini romanesknoga svijeta, Andrićevoj multikulturalnoj Bosni suprotstavljena Šehovićeva interkulturalna Bosna.

Slika Bosne (i) kao interkulturalnoga prostora prisutna je i u drugih književnika u okvirima bosanske književnosti. Tako u recentno vrijeme, primjerice, Jasmin Imamović u svome romanu

10 Vidi potpoglavlje ovoga rada „Društvena trauma i načelo ponavljanja“: Prostor „proklete ergele“ na kliškoj tvrdavi u kontrastu je prema ovoj harmoničnoj slici suživota u Bosni budući da „prokleta ergela“ funkcionira kao reprezentant svih područja na kojima se ne tolerira Drugi i Drugačiji.

11 Prema: Andrić, Ivo. 2007. *Travnička hronika*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu.

Molim te, zapiši (2009.)¹², također modelom svjedočenja protagonista, arkadijskim rječnikom ocrtava Bosnu: „zemlja osunčana, suha, mirisna, zelena i slobodna“ (54). U tome tonu Imamovićeva je književna Bosna prikazana i kao „sklonište, ali i univerzitet slobodoumnih ljudi cijeloga svijeta“ (145), kao ne samo multikulturalno, nego i interkulturalno središte, točka na (pseudo)geografskoj karti svijeta gdje je moguć sretan suživot Jednih s Drugima.

U narednim bi istraživanjima bilo korisno predodžbe o Bosni i bosanskom/bošnjačkom identitetu u Šehovićevim povijesnim romanima dovesti u vezu s analognim temama u bošnjačkom/bosanskom (povijesnom) romanu.

Ne samo zbog biografskih odrednica, već i književnih imaginarija, nužno je i u slučaju Feđe Šehovića, kako to Zvonko Kovač (2001.) konstatira na primjerima određenih književnika (Ivo Andrić, Meša Selimović, Musa Ćazim Ćatić, Vladan Desnica...), uzeti u obzir više-pripadnost, napustiti monocentizam u književnoj historiografiji te aktualizirati tzv. poredbenu i/ili interkulturalnu povijest književnosti.

ZAKLJUČAK

Povijesni romani suvremenoga hrvatskog književnika Feđe Šehovića (1930.) tek su sporadično, a time i nedovoljno sustavno, zahvaćeni u hrvatskoj književnoj znanosti.

Prvenstveno svojim odnosom prema povijesti (povijest kao cikličnost, vraćanje istoga umjesto povijesti kao učiteljice života), ali i mnogim „gradbenim elementima“ (Matanović), Šehović se smješta u grupu onih autora hrvatskih povijesnih romana (Nedjeljko Fabrio, Ivan Aralica, Stjepan Tomaš, Ivan Supek, Ivica Ivanac, Ludwig Bauer...) koje obilježava odmak od tradicionalnoga povijesnog romana odnosno romana šenoinskoga tipa. Kod nekih je književnih znanstvenika (Milanja, Matanović) takva promjena paradigme obilježena terminološkom odrednicom hrvatski novopovijesni roman.

Vođena hipotezom kako se u okviru žanra hrvatskoga povijesnog romana akt svjedočenja može registrirati kao prepoznatljiva poetička oznaka opusa Feđe Šehovića, a time i njegovo analitičko-interpretacijsko polazište, disertacija je bila usmjerena upravo na problematizaciju svjedočenja u povijesnim romanima ovoga književnika.

Analiza je obuhvatila korpus onih Šehovićevih romana koji se u užemu smislu mogu podvući pod žanr povijesnoga romana: *dubrovačku trilogiju* pisanu pod pseudonimom Raul Mitrovich (*Gorak okus duše*, 1983; *Oslobađanje Ćavola: Kronika*, 1986; *Uvod u tvrđavu: Biblija za nevjernike*, 1989), petoknjižje *Ilijasbegovići: Cronica tra-*

12 Zanimljivo je zamijetiti da je Imamovićev roman objavljen iste godine kad i Šehovićeva *Prokleta ergela*, a na koricama je podnaslovljen kao „povijesni roman“.

vuniana iz 2002. godine (1. *Ilijas-beg, kapetan trebinjski*; 2. *Inšallah*; 3. *Begovina*; 4. *Dubrovački intermezzo*; 5. *Od Mostara do Haaga*) te *Prokletu ergelu* (2009.).

Koncept svjedočenja u navedenim povijesnim romanima Feđe Šehovića najvećim je dijelom razmotren na prepletu problematike tipologije i pozicije kako svjedoka tako i dokumenata, dok je u završnim poglavljima rada naglašena konstelacija svjedočenja i pamćenja/sjećanja (prezentacija traume svjedočenjem, svjedočenje u službi identitetnih predodžbi).

Pod utjecajem opaske Renate Jambrešić Kirin o distinkciji svjedočanstva i svjedočenja, u smislu razlikovanja historiografsko-dokumentarističkoga izvještaja od onog književnoga, u ovome se radu kontinuirano koristio potonji izraz - svjedočenje.

Iako temeljeno na narativnome modelu, svjedočenje je nesvodivo tek na problem pripovijedanja (Felman, Derrida), ono je neodvojivo od kategorija odgovornosti i obveze (Felman) te povjerenja (Derrida). Naime, svjedokov govor uvijek je apelativan, upućen je određenome adresatu, koji pak putem testimonijalnoga čina i sam postaje daljnji svjedok, čime se ostvaruje potencijalno beskonačan testimonijalni lanac.

U okviru teorije govornih činova (J. L. Austin) svjedočenje se otima ideji konstativa, u smislu utvrđivanja (ne)istinitosti testimonijalnoga iskaza. Uostalom, fokalizacija je svjedočenja apsolutno singularna (Derrida), a samim time objektivno neprovjerljiva.

Svjedočenje funkcionira kao performativni čin - čin kojim se djeluje - pri čemu se svjedočenje gradi na interakciji svoje ekspozitivne i komisivne sastavnice.

Aktualnost testimonijalnosti u recentnim tekstovima, kako onih nefikcionalnoga, tako i onih fikcionalnoga predznaka, dovodi do sve češće uporabe sintagmi doba svjedoka (Wieviorka) / doba svjedočenja (Biti) pri pokušaju određivanja dominantnih značajki suvremenoga doba.

Može se zamijetiti da pri usporedbi s ostalim autorima hrvatskoga suvremenoga povijesnoga romana, posebno uzevši u obzir načelo kontinuiranosti, Feđa Šehović naglašeno koristi koncept svjedočenja, zbog čega se testimonijalnost postavlja kao svojevrsan specificum njegova romanesknoga opusa.

Vidljivija zastupljenost mehanizma svjedočenja u suvremeno doba može se dovesti u vezu s drugačijim odnosom povijesti (u smislu historiografije), ali i povijesnih romana prema historiografskoj građi, a samim time i prošlosti općenito.

Težnja povijesnoj autentičnosti i mogućnosti verifikacije te sklonost „velikim“ dokumentima i „velikim“ ličnostima službene povijesti zamijenjena je problematiziranjem statusa tekstualnih tragova prošlosti te aktualizacijom glasova onih koji predstavljaju „povijest odozdo“, prilikom čega je naglasak stavljen ne na povijesne podatke, nego na iskustvo same povijesti.

Iako se suvremeni hrvatski povijesni roman, gdje spadaju i oni Šehovićevi, nije poigravao poviješću onako kako su to činili strani autori postmodernističkih povijesnih romana, i u hrvatskoj književnosti ne može se ne registrirati drugačiji odnos prema povijesnome dokumentu kao dotad neupitnome autoritetu - taj odnos sad je zasnovan na preispitivanju i sumnji.

Protagonisti recentnih hrvatskih povijesnih romana uglavnom predstavljaju povijesno bezimene/ beznačajne pojedince, one koji nisu akteri, već žrtve u zamasi povijesne vrtnje.

Jedino privilegirano mjesto u govoru o povijesnom takvi pojedinci mogu ostvariti pozicijom svjedoka. Takva im pozicija omogućuje da pred svoj adresat, tj. zajednicu kojoj je upućen apel, posredstvom testimonijalnoga iskaza donesu (i) svoju (povijesnu) priču.

Svjedočenje se u Šehovićevim romanima najčešće realizira konvencijom pronađenoga zapisa (rjeđe su u pitanju usmeni iskazi), odnosno svjedočenje o prošlosti dano je u obliku tekstualiziranoga iskaza svjedoka događaja.

س

S obzirom na status figure svjedoka u narativu, može se zamijetiti da većina svjedoka ima ulogu likova, najčešće glavnih/protagonista (fra Vincenzo i don Vicko u *Gorkome okusu duše*; Andro i Mavro u *Oslobađanju đavola*; Pepo i Luko u *Uvodu u tvrđavu*; fra Ilija i fra Andrija u *Proklesoj ergeli*; Ilijas-beg - Hasan-beg - Ilijas-beg - Ilijas - Enko u *Ilijasbegovićima*), ali i sporednih (npr. don Ivan u *Gorkom okusu duše*; diplomat Harden i nadbiskup Tores u *Oslobađanju Čavola*; nepregledna galerija likova u *Uvodu u tvrđavu*; fra Marko u *Proklesoj ergeli*; fra Matija, Enes, Sultanija, fra Ivan Lovrenović...). Uz dominaciju svjedoka-likova, u povijesnim romanima Feđe Šehovića našli su mjesto, mada zaista rijetko, i svjedoci koji nemaju status romanesknoga lika budući da ne sudjeluju u fabularnome tijeku.

پ

U tome kontekstu prvenstveno treba istaknuti entitet fra Mavra S. u *Gorkom okusu duše*, koji u predgovoru romana nastupa kao pronalazač određenih rukopisa i kao „autor“ romana o sudbini fra Vincenca i don Vicka (uvjetno gledajući, fra Mavro može funkcionirati kao lik ovog fikcionalnoga predgovora), kao i neke svjedoke dubrovačkoga potresa u *Oslobađanju đavola* (Nikša Bona, Francisco Paolo de Bobali). U *Ilijasbegovićima* (prvi roman ciklusa) takvu poziciju svjedoka zauzima tek kadija Ahmet-aga posredstvom svoje kronike o kriminalu.

ت

Pripovjedna pozicija svjedočenja u *Gorkome okusu duše*, *Oslobađanju đavola*, *Proklesoj ergeli* te najvećem dijelu petoknjižja *Ilijasbegovići*, dakle većini Šehovićevih povijesnih romana, realizirana je situacijom pozivanja genettovskoga ekstradijegetičkoga-heterodijegetičkoga pripovjedača na iskaze svjedoka (pisane i/ili usmene).

Upravo ovakav tip pripovjedača predstavlja specifičnost i kod ostalih reprezentanata hrvatskoga suvremenoga povijesnog romana (npr. Aralica, Fabrio). Takav pripovjedač, iako postavljen izvan same fabule, nije povučen i nezamjetljiv, već u određenoj mjeri komentira fabularne elemente, najčešće na razini generalizacija i univerzalnih iskaza, čime se i hrvatski suvremeni povijesni romani nadovezuju na moralističan i poučan ton svojih prethodnika (tradicionalni povijesni roman šenoinskoga tipa).

ف

Tek je u manjem broju Šehovićevih romana samome svjedoku dan pripovjedački status. Tako se u *Uvodu u tvrđavu* te dijelu *Ilijasbegovića* (od 32. poglavlja do kraja *Begovine* te čitav *Dubrovački intermezzo*) pojavljuju svjedoci kao homodijegetični pripovjedači.

U *Uvodu u tvrđavu* svi svjedoci, koji su ujedno i likovi, zauzimaju takav položaj, dok se u dijelu *Ilijasbegovića* naratorskim glasom predstavlja Ilijas kao protagonist romana, nastojeći s razine svjedoka zahvatiti velike, prijelomne povijesne događaje.

Fokalizacijsko se pozicioniranje svjedoka (uzevši u obzir fokalizacijski model teoretičarke Mieke Bal) ostvaruje uglavnom posredstvom eksternoga fokalizatora (pogled izvana) koji na određenim mjestima, radi dojma autentičnosti i uvjerljivosti, ugrađuje u svoje fokalizacij-

sko motrište i pojedine fokalizacijske umetke svjedoka (*Gorak okus duše, Oslobođanje đavola, Prokleta ergela*, dio *Ilijasbegovića*).

Isključivo interna fokalizacija, u smislu iznošenja viđenja samo iznutra, podudara se s pozicijom svjedoka kao homodijegetičnoga pripovjedača. U tome je smislu vidljiva simbioza „pogleda“ i „glasa“ svjedoka u *Uvodu u tvrđavu* (svi likovi svjedoka) te dijelu *Ilijasbegovića* (Ilijas kao nator i fokalizator).

Bez obzira na vrstu fokalizacije (interna, eksterna), u Šehovićevim je romanima zamjetljivo i izmjenjivanje objekta i subjekta fokalizacije, a osim toga, uvijek je riječ o interpretirajućoj fokalizaciji. Uzevši u obzir mimetičke moduse fikcionalne književnosti Northropa Fryea, Šehovićevi romaneskni svjedoci-protagonisti (fra Vincenzo i don Vicko u *Gorkom okusu duše*; Andro i Mavro u *Oslobođanju đavola*; Pepo i Luko u *Uvodu u tvrđavu*; fra Ilija i fra Andrija u *Proklesoj ergeli*; Ilijas-beg - Hasan-beg - Ilijas-beg - Ilijas - Enko u *Ilijasbegovićima*) mogu se odrediti kao tragični jer riječ je o slučaju pojedinca izdvojenoga iz društva.

Uz to, figura patnje postavljena je kao njihovo provodno svojstvo. Budući da, u aksiološkome kontekstu, ti Šehovićevi likovi utjelovljuju pozitivne karakteristike (intelektualnost, dosljednost, poštvenost, empatičnost...), a osim toga obilježava ih i socijalno poželjna fizička karakterizacija, postavljanjem takvih likova u represivnu okolinu (pritor, zatvori, logori) te izlaganjem psihofizičkim torturama na fabularnoj razini, proizvodi se efekt kontrasta između kvaliteta koje ti likovi utjelovljuju i sudbine koja im je namijenjena.

Figura patnje dodatno je podcrtana kontinuiranom uporabom martirološkoga leksika.

Tako se o protagonistima-svjedocima najčešće govori kao o mučenicima, a o njihovu životnome putu kao o muci i golgoti, čime se konstruira prvenstveno kristološki model žrtvenosti, ali i model žrtvenosti općenito.

Ipak, valja istaknuti kako žrtvenost ovih likova nije visokomimetskoga modusa jer oni ne strdavaju zbog tragičke *hamartie*, poput grčkih junaka ili kršćanskih mučenika - njihova je žrtva tipična ili slučajna. Takvu vrstu žrtve N. Frye povezuje s arhetipskom figurom iz antičke književnosti *pharmakos* (žrtveno janje/žrtveni jarac), koja se pak može povezati i sa sudbinom starozavjetnoga Joba.

U tome smislu, kod Šehovića je zamjetljivo subverzivno iščitavanje jobovske sudbine, s tim da je analogija čovjek - Bog pomaknuta prema analogiji čovjek - ideologija. Naime, patnja nevinih, umjesto do učvršćenja vjere, dovodi do gubitka vjere i nade, do sumnje u sve moguće vrste ideoloških mehanizama, koji se, bez obzira na svoj predznak, uvijek prokazuju kao isključivi i pogubni za egzistenciju „malog“ sudionika povijesti.

Na tragu prethodno rečenoga, uzevši u obzir tipologiju svjedoka Aleide Assmann, tek će jedan primjer protagonista (Enko na samom kraju *Ilijasbegovića*) jednim svojim dijelom predstavljati lik religijskoga svjedoka - žrtvenost će biti opravdana vjerom u nadmoćnu ideju (u Enkovu slučaju riječ je o vjeri u Bosnu). Međutim, i ovaj lik, kao i čitav niz Šehovićevih likova, kako primarnih tako i sekundarnih svjedoka, sudjeluje u izgradnji figure moralnoga svjedoka, onoga koji upućuje na negativne aspekte povijesti. Prilikom takvoga svjedočenja žrtvenost se ne postavlja kao uzvišen, već kao besmislen čin.

U kontekstu odnosa svjedoka-protagonista prema ideološkim strukturama kao problemske sastavnice obuhvaćene su ontemska figura (Peleš) (ne)vjerovanja te opreka sociema pisac - vlast.

U *dubrovačkoj trilogiji* figura (ne)vjerovanja u ideološke mehanizme realizirana je principom antonimskih parova likova, odnosno tzv. recipročnom karakterizacijom: fra Vincenzo - don Vicko u *Gorkome okusu duše*, Andro - fra Mavro u *Oslobođanju đavola*, Luko - Pepu u *Uvodu u tvrđavu*.

Ilijasbegovići i Prokleta ergela, u tome kontekstu, dovode središnji lik u odnos prema većem broju likova (Ilijas prema članovima svoga rodoslovnoga stabla; fra Andrija prema fra Iliji, fra Marku i Ali-agi).

Ako se izuzme broj i širina analogijskih odnosa, može se uočiti korespondentan karakterizacijski model u svim povijesnim romanima Feđe Šehovića. Naime, bez obzira na početni stupanj ideološkoga vjerovanja, manjim ili većim pomacima u okviru karakterizacijskoga procesa, svi svjedoci-protagonisti dovedeni su do pozicije ideološkoga nevjernika. Uostalom, figura (ne)vjerovanja funkcionira kao krovna odrednica ontemske dimenzije Šehovićevih romana.

Potonja se problematika izravno nadovezuje (i) na sociemski (Peleš) sukob pisac - vlast.

Na različite načine Šehovići su likovi duboko uronjeni u svijet literature. Oni su studenti i profesori književnosti, samostanski prepisivači i knjižničari, u svakodnevnome životu „prepoznaju“ mjesta literature, o literarnim se pitanjima raspravlja i u logorskim kaznionicama...

Pri tome su najznačajniji oni likovi koje obilježava status pjesnika (don Vicko, fra Mavro, Pepo), ali i pisaca općenito (npr. Luko, fra Ilija, fra Andrija, fra Ivan Lovrenović...), budući da njihovo djelovanje unutar romanesknoga svijeta postaje poligon za propitivanje poetičkih pitanja (književnoga) stvaralaštva, ali i društvenog aspekta pisanja (posebice recepcijski obzori).

U odnosu pisac - vlast unutar Šehovićevih povijesnih romana do izražaja dolaze epizode ideološki (ne)opravdanih kaznenih progona, onih koji su reakcija ne samo na poetsko djelovanje u užem smislu, već i na bilo kakvo djelovanje riječima koje nije usklađeno s koordinatama vladajuće ideologije. A potreba za svjedočenjem, pak kod tih likova podudara se s potrebom da se, bez obzira na rizik, autentično progovori o proživljenome, o utiskivanju povijesnoga na osobne živote, na vlastita tijela.

U tome se smislu svaki testimonijalni čin u Šehovićevim povijesnim romanima može sagledati kao parezijski čin (Foucault) - hrabrost istine, u vidu njezina svjedočenja bez obzira na društvene posljedice.

Dužnost svjedočenja posebno je ugrađena u likove pisaca, koji su ne samo vlastitim iskustvom (kao primarni svjedoci), već i kao adresati svjedočenja drugih, umjetnički i intelektualno odgovorni na sebe preuzeti ulogu sekundarnoga/intelektualnoga svjedoka (Hartman). Iz toga kuta, svrha svjedočenja proizlazi i iz stapanja performativne prirode samoga čina svjedočenja s kategorijama etičkoga.

Pozicija je svjedoka u Šehovićevim povijesnim romanima toliko naglašena da su dokumenti u okviru romana odraz govora svjedoka, zbog čega ih se može okarakterizirati kao testimonijalne dokumente.

Sam dokument u suvremenome hrvatskom povijesnom romanu poprima mnogo širi dijapazon značenja u odnosu na šenoinski roman, što je, između ostaloga, odraz i drugačijeg odnosa prema dokumentu, a time i samom historiografskome sloju romana.

Težnja korespondentnosti historiografskoga sloja sa službenom verzijom povijesti, a time i objektivnosti, zamijenjena je načelom relativizacije te subjektivnošću. Potonji se pristup u Šehovićevu primjeru očituje prvenstveno u izboru same vrste dokumenata, kao i njihovim pozicioniranjem unutar romaneskne strukture.

Imperativ zapisivanja kao topos Šehovićevih romana uklapa se u ideju nužno tekstualizirane dostupnosti prošlosti (Hutcheon), a uglavnom je ostvaren motivom pronađenih i/ili sačuvanih zapisa. Dok konvencija pronađenih rukopisa više dolazi do izražaja u romanima *dubrovačke trilogije* (*Gorak okus duše*, *Oslobađanje đavola*, *Uvod u tvrđavu*), koji svoje naslove i duguju naslovima stanovitih pjesničkih rukopisa, u romanima nastalima u ovome stoljeću (*Ilijasbegovići*, *Prokleta ergela*) pozornost je usmjerena na sam čin zapisivanja te čuvanja zapisa za budućnost.

Prilikom diskurzivne klasifikacije (testimonijalnih) dokumenata u Šehovićevim povijesnim romanima, uočava se njihova raznolikost: kronike, dnevnički fragmenti, epistolarni zapisi, autobiografija u užem smislu, testimonijalna (logorska) literatura, esejističke bilješke, pjesnički tekstovi, usmeni iskazi te slikovni zapisi.

Od posebnog su značaja franjevačke kronike, kojima, poput primjerice i Ivana Aralice, Šehović ulazi u krug pisaca andrićevske tradicije. Šehovićeve su kronike pak, suprotno očekivanim žanrovskim odrednicama, potpuno intimizirane, riječ je o kronikama biografskoga karaktera, u kojima kroničar kao sekundarni svjedok iznosi kroniku muke svoga bližnjega, najčešće brata franjevca (npr. fra Andrijina kronika o fra Iliji ili fra Markova kronika o fra Andriji u *Prokletoj ergeli*) ili prijatelja koji predstavlja vjeroispovijesnoga Drugoga (npr. fra Matijina kronika o kapetanu Ilijas-begu ili kronika fra Ivana Lovrenovića o Ilijas-begu u *Ilijasbegovićima*).

Zapravo, sve su vrste dokumenata, s obzirom da polaze od percepcije malog čovjeka kao svjedoka događaja, izrazito subjektivizirane. Osim toga, nije riječ o dokumentima čija se ovjera može pronaći u arhivima empirijske zbilje, kakav je slučaj bio sa Šenoinim predgovornim pozivanjem na dokumentarnu građu. U tome su kontekstu dokumenti u Šehovićevim romanima istodobno primjeri tzv. slabih dokumenata, ali i paracitatnih tekstova.

Poput ostalih predstavnika suvremenoga hrvatskoga povijesnoga romana (Fabrio, Aralica, Tomaš, Bauer...), na dokumentarističku se građu Šehović najčešće (unutar svih svojih romana) poziva u okviru osnovnoga teksta (katkad izravnim citiranjem zapisa svjedoka, katkad neupravnim govorom).

U većini romana prisutne su, više ili manje frekventno, i fusnote kao paratekstualni prostor (Genette) u kojem se navode informacije vezane uz dokumentarističku građu (naziv dokumenta, autor, vrijeme nastanka, sadržajne i stilske sastavnice i sl.), dok je predgovorna bilješka kao mjesto upućivanja na konzultirane zapise ostvarena samo u *Gorkome okusu duše* (predgovor fra Mavra S.).

Ipak, usprkos uvriježenoj kategorizaciji fusnota i predgovora kao paratekstualnih tvorbi, u smislu njihove graničnosti s obzirom na svijet teksta / svijet izvan teksta, Šehovićevi primjeri fusnota i predgovora isključivo su fiktivne prirode, bez relacije s tzv. Izvantekstualnom zbiljom - i fusnote i predgovor svoje uporište grade u okviru samoga svijeta romana.

U *Uvodu u tvrđavu* izbjegnute su sve gore navedene situacije inkorporacije dokumenata budući da taj roman u cijelosti predstavlja zbir dokumenata, bez posredničke instance, slijedom čega se na recepcijskoj razini proizvodi efekt zapisa koji „sami govore“.

Zapravo, Šehovićevi romani svojim odnosom prema dokumentu u potpunosti se odmiču od uopće analogije zbilja - tekst i fokusiraju na odnos među tekstovima, upućujući time i na pretpostavku kako je prošla zbilja uvijek tekstualno proizvedena.

Na tom tragu svi testimonijalni dokumenti u analiziranim Šehovićevim povijesnim romanima ponašaju se prvenstveno kao tekstovi - demonstriraju svoju intertekstualnost kao opće obilježje svakoga teksta, kako na unutartekstualnoj razini (među dokumentima unutar pojedinih romana) tako i na razini odnosa dokumenata romana s tekstovima hrvatske i svjetske književne baštine.

S uporištem u testimonijalnome diskursu, govor o (povijesnom) traumatskome u Šehovićevim povijesnim romanima odmiče se od sfere pisanja o traumi (pokušaj objektivne rekonstrukcije prošlih zbivanja) prema pisanju same traume (LaCapra). Pisanje traume pisanje je posttraumatskoga, zahvaćenoga kako procesom odjelotvorenja, tako i prorade.

U svjetlu mimetičkoga/antimimetičkoga modela reakcije na traumatsko (Ruth Leys), Šehović svojim romanima upućuje na njihovu neisključivost i koegzistenciju.

Na individualnoj razini, tj. na razini karakterizacije likova svjedoka, činom svjedočenja omogućava se pokušaj narativizacije traumatskoga, a time i terapijski učinak. Na ovaj se način svjedočenje okreće pokušaju proradbe, pronalazeći time svoje mjesto u okvirima antimimetičke reakcije na traumatsko.

Koncept povijesti u Šehovićevim romanima, posebno preko temporalne dimenzije, korespondira pak s neizbježnim mimetičkim licem traumatskoga, onim koje uključuje tek mogućnost beskonačnog odjelotvorenja. Povijest predložena kao cikličnost, repetitivnost, nosi obilježje traumatskoga koda: nema izlaza iz prošlosti jer se ukida distinkcija prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, prošlo postaje i sadašnje i buduće.

Repetitivnost traume / povijesti kao traume povezana je i s kategorijama prešućivanja i skrivanja, slijedom čega testimonijalni čin kao oblik revizije službene verzije povijesnih događaja može u sebi sadržavati potencijal „izlaska“ iz traumatskoga.

Fraktalnost se traume (A. St. Just) kao specifična vrsta ponavljanja (svaki dio reflektira cjelinu i obratno) uočava prilikom premještanja traume s individualne, mikrorazine, na onu društvenu, pa i povijesnu u najširem smislu. Tako se, primjerice, jobovska sudbina pojedinih likova svjedoka u *Ilijasbegovićima* zrcali kako u sudbini obitelji Ilijasbegović, tako i u sudbini cjelokupne bošnjačke zajednice - i obratno.

Testimonijalni zapisi unutar romana objavljenih u ovome stoljeću (*Ilijasbegovići*, *Prokleta ergela*), posebice franjevačke kronike i esejistički zapisi likova begova i franjevaca, uključuju se u sferu kulturnoga pamćenja i sjećanja propitivanjem tekstualne proizvodnje kolektivnih identitetnih predodžbi.

Interaktivnim odnosom autopredodžbi i heteropredodžbi, u čijoj se kreaciji može registrirati konfesionalna opozicioniranost (kršćanstvo - islam), balkanistički diskurs (Todorova) te koncept zazornosti (Kristeva), grade se identitetni modeli Bošnjaka (*Ilijasbegovići*) i Bosanca (*Prokleta ergela*).

Dok heteropredodžbe (vizura „velike“ Europe) prvenstveno podrazumijevaju subalternu sliku bošnjačkoga/bosanskoga, autopredodžbe (vizura likova franjevaca i begova) podcrtavaju žrtveni identitetni model Bošnjak/Bosanc, i to ne u sakrificijalnoj nego u viktimološkoj dimenziji žrtvenosti. Pri tome upravo motiv zajednički proživljene patnje, koja se zajednici nastoji prezentirati testimonijalnim aktom, djeluje kao kohezivni element (Renan) prilikom formiranja kolektivnoga ili mi-identiteta (Assmann), usprkos etničkoj i konfesionalnoj različitosti.

Testimonijalni zapisi svojim intertekstualnim ulančavanjem tijekom vremena formiraju kontinuitet misli o bošnjačkome/bosanskom identitetu, kao i o slici Bosne u navedenim romanima. Šehovićeva književna Bosna izrasta na značajkama interkulturalizma, čime u književnome imaginariju zauzima znatno drugačiji položaj od Andrićeve multikulturalne Bosne.

Daljnji bi književnoznanstveni interes valjalo usmjeriti kako na cjelovitije zahvaćanje Feđe Šehovića u okvirima hrvatske književne znanosti proširenjem testimonijalne problematike i na romane koji se u užem smislu odmiču od žanra povijesnoga romana, tako i na interkulturalno/poredbeno pozicioniranje (hrvatska - bosanska književnost) ovoga suvremenoga književnika.

(Mikšić Labura, Dijana, doktorski rad: Problematizacija svjedočenja u povijesnim romanima Feđe Šehovića; mentorica: dr. sc. Julijana Matanović, izv. prof., Zagreb, 2020.)

Izabrano novo vodstvo BNZH

U prostorijama Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, 24. travnja 2025. održana je redovna izborna skupština na kojoj je izabrano novo vodstvo Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske.

Za predsjednika je izabran **Adis Keranović**, dok su funkcije potpredsjednika preu-

zeli **Ermin Burzić** i **Mirela Čaušević**, a mjesto tajnika **Adnan Demirović**. Skupštinu je vodio **Senad Pršić**, a među prisutnima bili su predstavnici svih županijskih sjedišta.

Za predsjednika Nadzornog odbora izabran je **Sead Berberović**, za predsjednika Suda časti **Rusmir Akšamija**.

Novo je vodstvo izabrano uz snažne poruke saborskog zastupnika Armina Hodžića o zajedničkom djelovanju, kulturnoj autonomiji i potrebi stvaranja novih vrijednosti.

Izborna skupština BNZH usmjerena je o novoj fazi organizacije s naglašenom potrebom za strateškim planiranjem, jačim osloncem na vlastite snage i jasnijim odgovorima na suvremene izazove bošnjačke zajednice u Hrvatskoj.

Podsjetimo, prije 32 godine, 22. svibnja 1993. godine osnovana je Nacionalna zajednica Muslimana Hrvatske, danas Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske

Svečanu atmosferu uveličali su gosti: saborski zastupnik Armin Hodžić, ministri savjetnici u Ambasadi BiH u Hrvatskoj **Sanja Eminović** i **Zoran Perković** te predsjednik Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, "Bošnjaci zajedno" **Bermin Meškić**.

Približavanje prve godišnjice mandata Armina Hodžića u Hrvatskom saboru bila je prigoda za podsjećanje kako je i imenovanje Bošnjaka poput Fadile Bahović i Ediba Ahmetaševića na visoke državne funkcije te znatno povećanje sredstava za kulturnu autonomiju u današnjoj Odluci Savjeta za nacionalne manjine RH – svakako razlog za zadovoljstvo. Pritom je saborski zastupnik Armin Hodžić naglasio potrebu stvaranja novih vrijednosti, umjesto replika dosadašnjih aktivnosti te pozvao na zajedničko, koordinirano djelovanje bošnjačkih udruga.

Novoizabrani predsjednik BNZH Adis Keranović zahvalio je na ukazanom povjerenju i najavio daljnje pomlađivanje onih koji će djelovati u bošnjačkim udrugama. Istodobno, upozorio je na problem prostora BNZ u zagrebačkoj Ilici iz kojega moraju privremeno iseliti radi obnove zgrade.

Ministrica savjetnica u Ambasadi BiH u RH, Sanja Eminović poručila je da su vrata ambasade širom otvorena te istaknula zadovoljstvo pojačanom saradnjom i prisustvom njezinih predstavnika na brojnim bošnjačkim manifestacijama u Hrvatskoj.

Voditelj Kulturno-informativnog centra Ambasade BiH i ministar savjetnik, Zoran Perković istaknuo je kvalitetu suradnje između Bošnjačke nacionalne zajednice i Vijeća Bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba kao i drugih bošnjačkih organizacija, dok je Bermin Meškić naglasio potrebu za modernizacijom i novom energijom kroz sadržaje budućih bošnjačkih kulturnih centara.

Slovo o Feđi

Pisac koji daje glas malim ljudima u velikim vremenima

Feđa Šehović (Bileća, BiH, 16. 3. 1930. – Dubrovnik, 1. 2. 2025.) književnik je raznorodna i bogata opusa, kojega svojim doprinosom i hrvatskoj i bosanskoj književnosti valja interkulturalno/poredbeno pozicionirati.

Odmalena ga je privukao teatar, posebice figura Marina Držića, zbog čega će sva njegova djela, posebice ona dramska, sadržavati svojevrzne držićevske tragove.

Poslije studija u Zagrebu odlazi u Dubrovnik, gdje postaje svestrani kulturni djelatnik: utemeljitelj Studentskoga teatra „Lero“, voditelj Naučne biblioteke, prvi voditelj Doma Marina Držića, urednik časopisa Dubrovnik, aktivni član Matice hrvatske...

Dobitnik je nagrade „Vladimir Nazor“ za životno djelo 2017. godine.

Posljednji dio svoga života Šehović je živio povučeno, u selu Vitaljini, na najjužnijoj točki Hrvatske.

Autor je tridesetak dramskih djela komediografskoga karaktera (*Kurve*, *Katarina Druga*, *Novela od kapetana*, *Kazin...*) od kojih su neka sakupljena u knjigama *Drame*, *dramoleti*, *pučke komedije dubrovačke* (1969.) i *Od skerca do fuge: komedije i kazališne igre* (2010.).

Dok je prvi period Šehovićeva polustoljetnoga stvaralaštva obilježen dramskim pismom, u drugome dominira romaneskna proizvodnja (dvadeset romana). Autor je i jedne pjesničke zbirke – *Danak ljubavi* (2014.), a mnogi su zapazili i njegov slikarski talent.

Šehović se kao romanopisac od marginalne do središnje pozicije književnoznanstvenoga interesa pomaknuo nakon objavljivanja „dubrovačke trilogije“ – ciklusa romana napisanih pod pseudonimom Raul Mitrovich: *Gorak okus duše* (1983.), *Oslobađanje đavola: Kronika* (1986.) i *Uvod u tvrđavu: Biblija za nevjernike* (1989.). Upravo je ovim romanima ostvario vidljiv odmak od tradicionalnoga povijesnoga romana šenoinškoga tipa, zbog čega ga se (uz Ivana Aralicu i Nedjeljka Fabrija) drži reprezentantom tzv. hrvatskoga novopovijesnoga romana. Riječ je o romanima u kojima je linearnu povijest, koja bi trebala biti učiteljicom života, zamijenila ciklična vizija povijesti, ona što je percipirana tek kao „jalovost, ludost i smrt“ (Fabrio).

Osim u romanima „dubrovačke trilogije“ Šehović se povijesne tematike doticao u svim svojim romanima, bili oni pokušaj oslikavanja mentaliteta Grada u *Dubrovačkoj tralalalogiji* (ciklus od šest romana iz sedamdesetih i osamdesetih godina 20. st.), romaneskni portret književnika Marina Držića u *Vidri* (1980.) ili kriminalistička priča smještena u osamnaestostoljetni Dubrovnik u *Zločinu u samostanu* (2004.).

U romanima ratne tematike *Četiri vozača u apokalipsi* (1994.) i *Drž' se (b)Alija* (2010.) također problematizira položaj malih pojedinačnih sudbina u povijesnome vrtlogu.

Feđin *Dubrovački ratni dnevnik* (1992.), kasnije nazvan i *Zla kob zaborava*, donosi ratnu tematiku u dokumentarističkome ruhu. Ratnih godina objedinio je i trinaest paraboličnih priča u zbirci *Priče iz Vitaljine* (1994.).

Svi kapetanovi brodolomi (1992.) jedini je Feđin roman u kojem koncept povijesti ne izbija u prvi plan.

Važno je istaknuti da se akt svjedočenja može registrirati kao prepoznatljiva poetička oznaka ovoga književnika. Naime, može se zamijetiti da pri usporedbi s ostalim autorima hrvatskoga suvremenog povijesnog romana, posebno uzevši u obzir načelo kontinuiranosti, Feđa Šehović naglašeno koristi koncept svjedočenja, zbog čega se upravo testimonijalnost postavlja kao svojevrsna specifičnost njegova romanesknoga opusa.

Protagonisti su mu uglavnom povijesno bezimени/beznačajni pojedinci, oni koji nisu akteri, već žrtve u zamasi povijesne vrtnje. Jedino privilegirano mjesto u priči Povijesti takvi pojedinci ostvaruju svojom pozicijom svjedoka. Takva im pozicija omogućuje iznošenje vlastite priče o povijesnome iskustvu.

Kao jedno od dominantnih svojstava Šehovićevih protagonista-svjedoka svojstvo je žrtvenosti, ali ta žrtvenost uglavnom se pokazuje kao slučajna, jobovskoga karaktera, riječ je o tzv. modelu žrtvenoga jarca. Uz to, Šehovićevi likovi uvijek su narativnim razvojem dovedeni do točke ideološkoga nevjernika.

U odnosu pisac - vlast unutar Šehovićevih povijesnih romana do izražaja dolaze epizode ideološki (ne)opravdanih kaznenih progona, onih koji su reakcija ne samo na poetsko djelovanje u užem smislu, već i na bilo kakvo djelovanje riječima koje nije usklađeno s koordinatama vladajuće ideologije. A potreba za svjedočenjem kod tih se likova podudara s potrebom da se, bez obzira na rizik, autentično progovori o proživljenome.

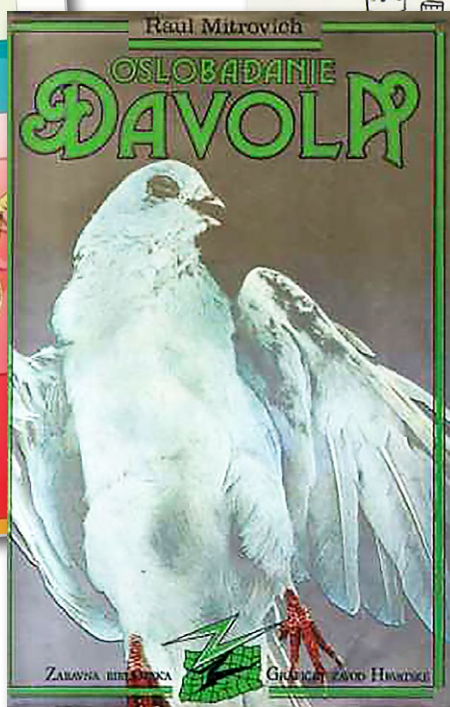
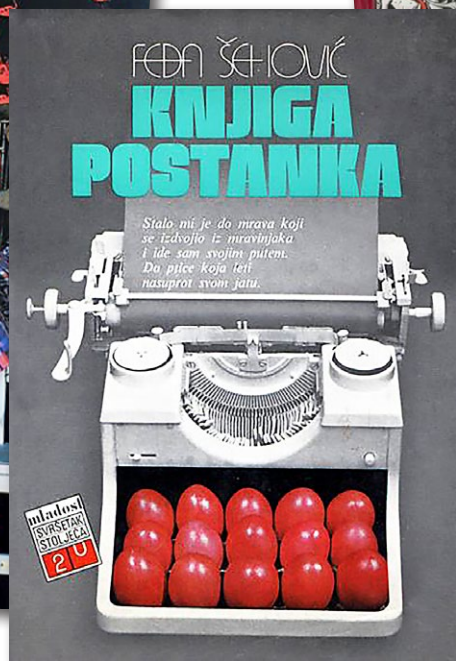
Dužnost svjedočenja posebno je, dakle, ugrađena u likove pisaca, koji su ne samo vlastitim iskustvom, već i kao adresati svjedočenja drugih, umjetnički i intelektualno odgovorni na sebe preuzeti testimonijalnu zadaću.

Imperativ zapisivanja kao stalno mjesto Šehovićevih romana uglavnom je ostvaren konvencijom pronađenih/sačuvanih zapisa. Na tome tragu može se zamijetiti diskurzivna raznolikost tekstova svjedočenja (kronike, dnevni, pisma, poetski zapisi...). Od posebnoga su značaja franjevačke kronike, kojima i Šehović ulazi u krug pisaca andrićevske tradicije.

Posljednji Šehovićevi romani, oni objavljeni u 21. stoljeću, i u svome naslovu, odnosno podnaslovu, nose tragove Andrićeva pisma. Riječ je o *Proketoj ergeli* (2009.) te o obimnome petoknjižju *Ilijasbegovići: Cronica travuniana*, koje je nastajalo 1990. – 2001., a sadržava sljedeće romane: 1. Ilijas-beg, kapetan trebinjski; 2. Inšallah; 3. Begovina; 4. Dubrovački intermezzo; 5. Od Mostara do Haaga.

Upravo su navedeni romani ključni za interkulturalno vrednovanje Šehovićeva stvaralačkoga opusa. Testimonijalni zapisi unutar *Ilijasbegovića* i *Proklete ergele*, posebice franjevačke kronike i esejistički zapisi likova begova i franjevaca, uključuju se u sferu kulturnoga sjećanja i pamćenja propitivanjem tekstualne proizvodnje kolektivnih identitetnih predodžbi (bošnjački i bosanski identitet).

Kod Šehovića se, kao ni kod Andrića, ideja kulturnoga dijaloga nikada ne ostvaruje na razini „velikih“ povijesnih aktera. Ipak, Šehović interkulturalnost, iz koje proizlazi mogućnost suživota različitih, realizira na razini onih „malih“, povijesno beznačajnih, onih čiji povijesni usud postaje žrtvenost i gubitništvo. Interkulturalni karakter njihovih odnosa reflektira interkulturalnost Šehovićeve književne Bosne, a time i nadu da ljudi mogu ne samo živjeti jedni pored drugih, već i jedni s drugima.

BOŠNJAČKI GLAS

Feda Šehović/Raul Mitrovich (Bileća, BiH, 16. 3. 1930. – Dubrovnik, 1. 2. 2025.) književnik je raznorodna i bogata opusa, kojega svojim doprinosom i hrvatskoj i bosanskoj književnosti valja interkulturno/poredbeno pozicionirati. Povijesni romani Feđe Šehovića tek su sporadično, a time i nedovoljno sustavno, zahvaćeni u hrvatskoj književnoj znanosti.

Dok je prvi period Šehovićeva polustoljetnoga stvaralaštva obilježen dramskim pismom, u drugome dominira romaneskna proizvodnja (dvadeset romana). Autor je i jedne pjesničke zbirke – *Danak ljubavi* (2014.), a mnogi su zapazili i njegov slikarski talent.

Posljednji Šehovićevi romani, oni objavljeni u 21. stoljeću, i u svome naslovu, odnosno podnaslovu, nose tragove Andrićeva pisma. Riječ je o *Prokletoj ergeli* (2009.) te o obimnome petoknjižju *Ilijasbegovići: Cronica travuniana*, koje je nastajalo 1990. – 2001., a sadržava sljedeće romane: 1. Ilijas-beg, kapetan trebinjski; 2. Inšallah; 3. Begovina; 4. Dubrovački intermezzo; 5. Od Mostara do Haaga.

U odnosu pisac - vlast unutar Šehovićevih povijesnih romana do izražaja dolaze epizode ideološki (ne)opravdanih kaznenih progona, onih koji su reakcija ne samo na poetsko djelovanje u užem smislu, već i na bilo kakvo djelovanje riječima koje nije usklađeno s koordinatama vladajuće ideologije. A potreba za svjedočenjem, pak kod tih likova podudara se s potrebom da se, bez obzira na rizik, autentično progovori o proživljenome, o utiskivanju povijesnoga na osobne živote, na vlastita tijela.

Daljnji bi književnoznanstveni interes valjalo usmjeriti kako na cjelovitije zahvaćanje Feđe Šehovića u okvirima hrvatske književne znanosti proširenjem testimonijalne problematike i na romane koji se u užem smislu odmiču od žanra povijesnoga romana, tako i na interkulturno/poredbeno pozicioniranje (hrvatska - bosanska književnost) ovoga suvremenoga književnika.

(Mikšić Labura, Dijana, doktorski rad: Problematizacija svjedočenja u povijesnim romanima Feđe Šehovića; mentorica: dr. sc. Julijana Matanović, izv. prof. , Zagreb, 2020.)
